

Lubomír NENIČKA

Městská správa v době nacistické okupace. Příčiny a důsledky vzniku Velké Ostravy v roce 1941¹

Abstract: The Town Administration During the Occupation: Causes and Consequences of the Creation of "Great Ostrava" in 1941

The goal of the paper is present the changes of local administration during the Nazi occupation of the Czech lands using the example of Moravská Ostrava. The article deals with the annexation of 12 municipalities into Moravská Ostrava and its transformation to the statutory city in 1941 and analyses its reasons and consequences. The particular attention is paid to the reflections of propaganda. The paper will also explore how to creation new Great Ostrava influenced by war and what role the city was designed in the German war economy. This changes were also the indication of the new tendencies in development of public administration in Czech lands. The aim of this paper is to show how the occupation authorities affecting the life of the Czech population in the cities of the Protectorate of Bohemia and Moravia. The analysis of particular examples based largely on unpublished archival sources and newspapers can be used as a base for forming more general conclusions concerning nature of the German occupation policy during Second World War.

Key words: Nazi occupation – germanisation – administration – self-governance

Součástí germanizace českých zemí v době nacistické okupace se stala i postupná likvidace obecní samosprávy. Navzdory deklarovanému závazku autonomie nacisté záhy po vytvoření protektorátu začali přebírat vedení protektorátních měst. Dosavadní čeští starostové byli v řadě z nich odvoláni a jejich místa zaujali nově jmenovaní němečtí vládní komisaři. To byl rovněž případ Moravské Ostravy, která v době okupace prošla zásadní transformací. Cílem následujícího příspěvku je představit proměny místní správy v kontextu nacistické germanizační politiky za protektorátu právě na příkladech správního vývoje Moravské Ostravy. Případová studie se zaměří na okolnosti

1 Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2015.

a důsledky vzniku nové Velké Ostravy v roce 1941, kdy došlo ke sloučení dosud samostatných moravských a slezských obcí. Zvláštní pozornost bude věnována tomu, jak tyto změny reflektovala dobová propaganda. Příspěvek bude také zkoumat, jak budování nové Velké Ostravy poznamenávaly válečné události a jaká role byla městu určena v rámci německého válečného hospodářství. Cílem článku je tedy přiblížit na konkrétním případě Ostravy, jak zásahy okupační moci ovlivnily správu měst v protektorátu Čechy a Morava – zejména ve vztahu k českému obyvatelstvu – a rovněž jak přitom působila místní specifika. Zároveň se následující text pokusí ukázat, do jaké míry lze v uvedených změnách najít prvky kontinuity s předchozím obdobím, příp. zda a jaké nové faktory při tom působily. Studie nemá ambici předložit komplexní zpracování správního vývoje Ostravy v období protektorátu. Pokusí se podrobněji popsat nejvýznamnější změny správního uspořádání města, které určily jeho novou podobu. Článek však nemá jen primárně regionální rozměr. Na příběhu vytváření Velké Ostravy v časech druhé světové války chci ukázat typické postupy germanizačních snah nacistické okupační moci. Současně se pokusím z různých perspektiv nahlédnout také obecnější tendence správního vývoje v českých zemích ve 20. století.

Správní změny po vzniku protektorátu Čechy a Morava

Podoba Ostravy první poloviny 20. století se výrazně odlišovala od té současné. Za centrum celého regionu lze bezpochyby označit město Moravskou Ostravu, která byla zároveň sídlem stejnojmenného okresu. Podle sčítání lidu z roku 1930 zde žilo 125 304 obyvatel, 116 878 z nich mělo československou státní příslušnost. Co se týče národnostního složení, převažovali tehdy Češi. V zmíněném roce „československou“ národnost uvádělo 92 292 obyvatel Moravské Ostravy, k německé národnosti se hlásilo 21 753 osob – kromě nich v tomto období žilo ve městě 2 200 cizích státních příslušníků německé národnosti.² Po vzniku protektorátu počet Němců v Moravské Ostravě vzrostl. Podle výkazu o stavu německého obyvatelstva k 1. březnu 1940 město obývalo 24 691 německých příslušníků.³

2 Židovskou národnost uvádělo při sčítání lidu z roku 1930 2 267 osob. Ve skutečnosti byla židovská komunita ve městě ještě početnější. Mnoho jejich příslušníků uvádělo jinou národnost, ale hlásilo se k židovskému vyznání. V celém okrese Moravská Ostrava to bylo 6 872 osob, drtivá většina z nich žila přímo ve městě. Československá statistika. Řada VI, svazek 98, Praha 1934., s. 77, 99. Počet obyvatel a národnostní struktura meziválečné Moravské Ostravě viz také Karel JIŘÍK, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 670–671.

3 Národní archiv v Praze (NAP), Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84. Výkaz o německém obyvatelstvu v protektorátu Čechy a Morava k 1.3.1940. Dostupné z <http://www.badatelna.eu/reprodukcce/>.

Tento nárůst zahrnuje i blíže těžko určitelný počet dříve etnicky nevyhraněných obyvatel i těch, kteří své německví „objevili“ teprve po vzniku protektorátu.

Město bylo nazýváno také jako Velká Ostrava, a to od roku 1924, kdy k němu bylo připojeno sedm dosud samostatných obcí včetně Vítkovic či Přívozu. Toto spojení představovalo jen částečné naplnění původně velkoryseji pojatého projektu, který zahrnoval také slezské obce. Pozadí tohoto plánu a příčiny jeho neúspěchu budou shrnuty v další části této studie. Slezská Ostrava tedy v době první republiky zůstávala samostatným městem (od roku 1920) s více než 22 tisíci obyvateli.⁴ Navíc tehdy spadala do obvodu politického okresu Frýdek, stejně jako další v té době samostatné slezské obce v blízkosti Moravské Ostravy. Pokusy o jejich sloučení v meziválečném období neuspěly. Až nacistická okupace zdánlivě paradoxně otevřela cestu k vytvoření skutečné Velké Ostravy, rozsahem se blížíící jejímu současnému stavu.

Jak je obecně známo, Moravská Ostrava i přilehlé okresy byly německou armádou obsazeny už 14. března 1939, ještě před Háčovým příjezdem do Berlína. Německý spěch ukazuje, jak byl docenován význam průmyslového potenciálu Ostravy a celého regionu. Jedním z cílů včasného nacistického vpádu na Ostravsko byla snaha získat pod kontrolu Vítkovické železářny jako klíčový podnik regionu. V průběhu norimberského procesu vypověděl náčelník generálního štábu wehrmachtu generál Keitel, že Hitler o obsazení Moravské Ostravy a Vítkovic rozhodl ve snaze zabránit možnému vpádu Poláků a také proto, aby Německo získalo „známý velký stoletý závod“.⁵ Vítkovické železářny byly

4 Podle sčítání lidu z roku 1930 žilo ve Slezské Ostravě 22 242 obyvatel. Tamtéž, s. 671. Podle údajů z března 1940 se 1 455 obyvatel města hlásilo k německé národnosti. NAP, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84. Výkaz o německém obyvatelstvu v protektorátu Čechy a Morava k 1.3.1940. Dostupné z <http://www.badatelna.eu/reprodukce/>.

5 Karel JIŘÍK, *Předčasná okupace Moravské Ostravy už 14. března 1939*, Slezský sborník 101, 2003, s. 303. Následující studie se primárně věnuje Moravské Ostravě, změny jejího správního uspořádání budou zkoumány v kontextu vývoje celého Ostravska. Tento region byl vymezován různým způsobem. Územním vymezováním Ostravska a souvisejícími otázkami se od 60. let v rámci výzkumu ostravské průmyslové oblasti zabývali podrobně pracovníci Slezského ústavu v Opavě. Ostravsko zde bylo definováno primárně coby průmyslová oblast, přičemž jako základní kritérium pro její vymezení byla označena „*koncentrace průmyslu a obyvatelstva, závislého na tomto průmyslu*“.⁴ Jádrem této oblasti v době první republiky tvořilo zhruba území soudních okresů Moravská Ostrava, Slezská Ostrava, Bohumín a Fryštát, jež charakterizovala koncentrace klíčových odvětví těžkého průmyslu, vysoká hustota obyvatelstva a jejich převažující existenční závislost na těchto odvětvích. Ekonomicko-sociální vazby mezi průmyslovými centry a okolním územím byly v tomto pojetí klíčovým hlediskem při stanovení hranic regionu a byly nadřazeny oficiálnímu územně-správnímu členění. *Vymezení a vývoj ostravské průmyslové oblasti ve 20. století. Metodické a heuristické problémy. Stav a perspektivy výzkumu.* in: *Teorie a metody výzkumu. Ostravská průmyslová oblast ve 20. století*, Opava 1967, s. 236–237, 231. Pokud budu v tomto příspěvku používat termín Ostravsko, budu jej vymezovat víceméně ve shodě se svými předchůdci jeho ekonomicko-sociální strukturou a vazbami mezi jeho centrem a okolními oblastmi. Ostravsko zde však bude zároveň vymezováno s ohledem na jeho novou podobu, již nabyla v důsledku územních změn po Mnichovu a pozdější okupaci

obsazeny přednostně i v obavách z možné sabotáže. Právě hospodářský význam Ostravska inspiroval později návrhy na sloučení jeho různých oblastí do jednoho správního celku. Např. sudetoněmečtí představitelé prosazovali připojení celého regionu do říšské župy Sudety, naproti tomu zástupci říšskoněmeckých vojenských a hospodářských kruhů požadovali jeho začlenění do oblasti Horního Slezska.⁶ Podle pozdějších zpráv německých úřadů na Ostravsku se v prvním období objevilo až pět různých návrhů na změny správního uspořádání českých zemí. Mezi nimi byl i plán na vytvoření beskydské župy, která měla zahrnovat vedle samotné Moravské Ostravy i slezské území na Těšínsku, Bílsku a Opavsku i části střední Moravy včetně Olomouce.⁷ Jakkoli žádná z těchto změn nebyla realizována, jejich existence je dokladem rozmanitosti německých představ o pozici Ostravy a jejích perspektivách.

Po obsazení moravskoostravské radnice byli k jednání s novými pány města povoláni představitelé místní samosprávy. První schůzky s velitelem okupačních jednotek na Ostravsku generálmajorem Keinerem se zúčastnil místo nepřítomného starosty sociálního demokrata Josefa Chalupníka jeho dosavadní první náměstek lidovec Bohumil Rolek. Ten se tehdy podle svých poválečných vzpomínek jako mnozí jiní domníval, že německý vpád představuje pouze dočasné opatření, vedené snahou zajistit si průchod na Slovensko. Jak sám popsal, z omylu ho vyvedl Keinerův trpký úsměv a ujištění, že obsazení města je definitivní.⁸ Čelní úřední činitelé byli bezprostředně po okupaci zbaveni svých funkcí a v některých případech i svobody. Okamžitě zatčen byl např. spolu s asi deseti úředníky ostravského policejního ředitelství jeho šéf Emil Bača, jenž se měl podle nacistů zodpovídat za „špatné jednání s německým obyvatelstvem“.⁹

českých zemí. Hospodářský význam Ostravska, který také určoval jeho osud v době okupace, dokládá jeho podíl na produkci vybraných odvětví těžkého průmyslu. Šlo především o báňský průmysl, jenž se koncentroval v rámci Ostravsko-karvinského revíru (OKR) – konkrétněji v obvodech soudních okresů Moravská Ostrava, Slezská Ostrava a Fryštát. V roce 1937 ve všech závodech OKR bylo vytěženo 13 mil. tun kvalitního černého koksovateľného uhlí, což tvořilo 43 % těžby v celé ČSR. V produkci koksu se revír podílel na celkové výrobě z téměř 98 %. Klíčovou pozici měl také hutnický průmysl a v jeho rámci zejména Vítkovické železářny, kde na konci 30. let pracovalo 18 až 20 tisíc zaměstnanců. Nina PAVELČÍKOVÁ, *Ostravská oblast v letech nacistické okupace (1938–1945)*, Opava 1990, s. 6.

6 Josef BARTOŠ – Miloš TRAPL, *Dějiny Moravy. Svobodný stát a okupace*, Brno 2004, s. 192.

7 Detlef BRANDES, „Umvolkung, Umsiedlung, rassische Bestandsaufnahme“. NS – „Volkstumspolitik“ in der böhmischen Ländern, München 2012, s. 17. Předkládání podobných návrhů pro první etapu fungování protektorátu do roku 1941 připomíná N. PAVELČÍKOVÁ, *Ostravská oblast*, s. 26.

8 Bohumil ROLEK, *Okupace a odboj v Ostravě*, in: Ostrava – město uhlí a železa, Brno 1947, s. 27.

9 Blažena PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, Praha 2013, s. 458.

Okupace změnila také podobu městské samosprávy. Moravská Ostrava patřila k městům s poměrně početnou německou menšinou, jež měli bezprostředně po vzniku protektorátu převzít nově jmenovaní komisařští starostové německé národnosti.¹⁰ Nutno dodat, že tyto změny vycházely z dosavadní československé legislativy. Už po první světové válce byly v jednotlivých ostravských obcích zřízeny správní komise a v čele samotné Moravské Ostravy stál do poloviny dvacátých let úřady jmenovaný vládní komisař. Po vzniku protektorátu se při jmenování nového starosty střetly odlišné přístupy okupační moci. Keiner jako zástupce vojenské správy požadoval, aby příští starosta měl zkušenosti s komunální politikou. Kandidáti navržení okresním vedením NSDAP tuto podmínku nesplňovali a také nikdo z nich neuměl česky. Navzdory nesouhlasu stranických představitelů tak byl do čela městské správy jmenován dosavadní německý radní Josef Hinner.¹¹ V prvním tiskovém prohlášení Keiner vysvětloval změny ve vedení města nutností přizpůsobit se novým poměrům po začlenění českých zemí do říše. Nový starosta měl být akceptovatelný pro české i německé obyvatelstvo, proto byl vybrán německý radní a ostravský advokát Hinner. Jeho předchůdci Chalupníkovi měly být později svěřeny jiné úkoly.¹² Výměnu v čele radnice (nejen v případě Moravské Ostravy) je nutno chápat v kontextu národnostního vývoje a česko-německých vztahů v předchozích desetiletích. V době habsburské monarchie vedli město němečtí starostové, po založení Československa se situace změnila a samosprávu ovládli Češi. Jak v této souvislosti připomíná Jan Tesař, jmenování německých vládních komisařů už v době vojenské správy mělo napravit údajnou dějinnou křivdu a pohanu. Takto byla v německém nacionalistickém pojetí chápána ztráta dosud privilegovaného postavení a předchozí převzetí městských správ českou většinou.¹³ O povaze vztahu mezi německou mocí a autonomní správou výmluvně vypovídá fakt, že omezování samospráv nebylo nijak konzultováno s protektorátní vládou. V případě Moravské Ostravy ovšem výběr prvního vládního komisaře odrážel snahu zachovat aspoň zdání jisté vstřícnosti vůči českému obyvatelstvu. Také městská samospráva zůstávala s výjimkou výměny starosty zatím v původním složení.¹⁴

Tento zdánlivý respekt k autonomní správě však neměl dlouhého trvání. Na začátku července 1939 bylo zastupitelstvo v Moravské Ostravě zrušeno, stejně jako v Brně,

10 Kromě Moravské Ostravy k tomu došlo v Brně, Olomouci, Jihlavě, Českých Budějovicích, Frýdku a Místku. B. PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, s. 460.

11 B. PRZYBYLOVÁ a kol. *Ostrava*, s. 458.

12 Blažena PRZYBYLOVÁ – Josef ŠERKA, *Muži s mocí. Portréty představitelů města 1918–1989*, Ostrava 1999, s. 30.

13 Jan TESAŘ, *Nacistická okupační politika v protektorátě v roce 1939 (studie z roku 1968)*, in: Traktát o „záchraně národa“. Texty z let 1967–1969 o začátku německé okupace, Praha 2006, s. 18.

14 Svě funkce si podrželi také dosavadní náměstci starosty. B. PRZYBYLOVÁ – J. ŠERKA, *Muži s mocí*, s. 30.

Olomouci, Jihlavě a Českých Budějovicích. Stalo se tak na základě rozhodnutí říšského protektora, v jehož důsledku byly kompetence samosprávy svěřeny výhradně do rukou starosty ve funkci vládního komisaře.¹⁵ Zrušení obecních zastupitelstev v pěti významných českých městech bylo reakcí říšského protektora na předchozí zintenzivnění vlasteneckých kampaní a masových demonstrací – sice legálních, ale fakticky s protiněmeckým obsahem. Tyto akce navíc inspirovali představitelé protektorátní politické reprezentace, a některých z nich se také účastnil prezident Hácha a ministři Eliášovy vlády. Likvidace vybraných samospráv byla vedena snahou utlumit vlastenecké vzepětí, iniciované a veřejně podporované samotnou protektorátní vládou.¹⁶ Komisařští starostové byli ve stejné době dosazeni i do menších měst, jako byl Frýdek i Místek. Předsednictvo ministerské rady se pokusilo jejich dosazení zvrátit s poukazem na převahu českého obyvatelstva v obou městech. Jejich žádost zůstala samozřejmě bez odezvy.¹⁷ Tyto změny byly tedy jednak výrazem zostřeného kurzu, ale současně rozvíjely už v počátcích protektorátu nastoupenou politiku směřující k postupnému omezování místních samospráv a jejich ovládnutí okupační moci. Už v roce 1939 bylo německé správě podřízeno 95 obcí a do konce následujícího roku byli vládní komisaři ustaveni ve všech městech s více než 25 tisíci obyvateli (s výjimkou Prahy a Plzně) a počet takto spravovaných měst v následujícím období dále vzrostl.¹⁸ Posilováním svých kompetencí získaly okupační úřady možnost personálních zásahů do obecních samospráv. Potvrzení volby starostů či jmenování vládních komisařů bylo podmíněno souhlasem říšského protektora. V menších městech a obcích také na Ostravsku zůstávaly nadále obecní samosprávy vesměs zatím zachovány. V jejich rámci jednoznačně převládal český vliv. Dokládají to zprávy vypracované na popud ostravského oberlandrátu ze srpna 1940. V čele Proskovic, Výškovic, Staré a Nové Bělé – tedy v obcích později připojených k Moravské Ostravě – stáli výlučně čeští starostové, radní a zastupitelé. Podobné to bylo i v případě okresního zastupitelstva v Moravské Ostravě, kde rovněž dominovali Češi. Už dříve na členství v zastupitelstvu samém i v některých komisích rezignovali židovští členové a příslušníci KSČ.¹⁹

15 K proměnám městské správy v Moravské Ostravě od března a do července 1939 viz B. PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, s. 460.

16 Tuto interpretaci rozvíjí J. TESÁŘ, *Nacistická okupační politika v protektorátě v roce 1939*, s. 39–40.

17 Tomáš PASÁK, *Pod ochranou říše*, Praha 1998, s. 146.

18 Podrobněji viz Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999, s. 196–197.

19 Archiv města Ostravy (AMO), Okresní úřad v Moravské Ostravě – pres. spisy, č. kart. 24. Žádost ostravského oberlandrátu adresovaná okresním úřadům v Moravské Ostravě, Frýdku, Místku a Valašském Meziříčí z 19. 8. 1940. Zprávy jednotlivých okresního úřadu a obcí Hrabová, Výškovice, Stará Bělá a Nová Bělá.

V okupovaných českých zemích také zůstalo v platnosti dosavadní obecní zřízení, které bylo v případě Moravy přijato už v roce 1864.²⁰ Naopak v sousedních Sudetech bylo už v listopadu 1938 rozhodnuto zavést říšskoněmecké obecní zřízení, které rušilo princip volených samospráv a nahrazovalo jej jmenováním v duchu nacistického vůdcovského principu. V čele obcí stáli obecní představení, nazýváni také starosty, kteří měli v rukou výkonnou moc. Navrhovat vhodné kandidáty na jejich místa bylo v kompetenci pověřenců NSDAP (zpravidla okresních vedoucích strany). Stranický pověřenec mohl navíc po dohodě se starostou jmenovat na šestileté období obecní rady, kteří však zastávali funkci poradních orgánů bez rozhodovací pravomoci. Nový systém vedení obcí byl zaváděn postupně a ještě do konce března 1939 byli dosavadní starostové a další obecní činitelé ponecháni ve svých funkcích.²¹ Podobná praxe vycházející z říšskoněmecké organizace veřejné správy byla v určitých ohledech uplatňována i v protektorátu.

Fungování dosavadního správního systému v českých zemích výrazně ovlivnilo také zřízení oberlandrátů jako nových orgánů okupační správy. Jak bylo mnohokrát popsáno, jejich úkolem bylo primárně hájit zájmy německého obyvatelstva protektorátu. Zároveň byly pověřeny dohledem nad činností autonomních správních úřadů. Oberlandráty začaly fakticky působit už v období vojenské správy po vzniku protektorátu. Legislativní základ pro svou organizaci a činnost získaly vydáním nařízení o vybudování správy a německé bezpečnostní policie v protektorátu Čechy a Morava z 1. září 1939. Toto nařízení vymezovalo také kompetence oberlandrátů, které se staly nejnižší instancí pro záležitosti německých státních příslušníků a současně získaly již zmíněné právo dohlížet nad činností obecních a okresních úřadů ve svém obvodu. Konkrétní míra tohoto zasahování nebyla specifikována. Předpokládalo se, že autonomní orgány budou oberlandrátům předkládat k nahlédnutí zprávy, legislativní normy a správní opatření před jejich vyhlášením. Konkrétně se to projevilo např. tím, že autonomní úřady musely na vyžádání oberlandrátům předložit veškerou příchozí i odeslanou korespondenci. Zhruba měsíc po zřízení protektorátu bylo vytvořeno 12 oberlandrátů v Čechách a 8 na Moravě. Později byl jejich počet opakovaně snížen a v září roku 1944 se jejich počet ustálil na konečných šesti.²² V té době nebyl redukován pouze počet oberlandrátů, ale v souvislosti s tehdy zahájenou Heydrichovou správní reformou se změnila i jejich role.

20 Josef BARTOŠ a kol., *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, Ostrava 1966, s. 53.

21 Jaroslav VRBATA, *Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*, Sborník archivních prací 13/2, 1962, s. 53–54.

22 Šlo o oberlandráty v Praze, Plzni, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Jihlavě, Moravské Ostravě a Brně. Podrobněji k vývoji a vzniku oberlandrátů viz např. Stanislav ŠISLER, *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 71–79. Z německé literatury např. René KÜPPER, *Karl Herrmann Frank. Politische biographie eines Sudetendeutschen Nationalsozialisten*, München 2010, s. 142–143. V tomto textu bude pojem

Už po ustavení protektorátu byl zřízen oberlandrát také v Moravské Ostravě. Do jeho působnosti spadaly obvody okresních úřadů Moravská Ostrava, Frýdek a Místek. Ostravský oberlandrát zůstal zachován i po změnách z následujících let a územní rozsah jeho obvodu se dále rozšířil. V čele úřadu stanul nejprve Karl von Rumohr, jenž zde mohl využít zkušenosti ze svého předchozího působení ve funkci vedoucího oddělení pro komunální politiku v říšské župě Westfallen-Süd. Jeho působení však v určitých německých kruzích evidentně nebylo vnímáno příliš pozitivně. Sicherheitsdienst (SD) ve zprávě z 19. září 1939 adresované tajemníkovi říšského protektora K. H. Frankovi kritizoval oberlandrátovu údajnou měkkost a domýšlivost. Vážnějším problémem však bylo to, že von Rumohr se brzy po svém nástupu podle zprávy SD dostal do sporů s různými německými úřady. Navíc se prý často scházel s osobami, které svou německou identitu znovuobjevily příliš pozdě, resp. se o jejich němectví dalo pochybovat. Údajně nápadné byly von Rumohrovy nevstřícné postoje vůči bezpečnostním složkám – konkrétně vůči SS a policii. Rozhořčení vyvolaly právě jeho personální zásahy do vedení německé policie. Také gestapo si prý stěžovalo na von Rumohrovo jednání proti policejním složkám. Nelibost vzbuzovaly i jeho další kroky (zvláště ve vztahu k českému obyvatelstvu) a proto místní německé úřady očekávaly změnu.²³ Další hlášení uvádělo konkrétní výtky oberlandrátových podřízených, které poznamenala jeho problematická personální politika. Tlumočené stížnosti úředníků z řad místních a sudetských Němců tvrdily, že služební postup byl závislý na osobním vztahu s oberlandrátem. Stěžující si zaměstnanci byli prý diskriminováni proto, že se neúčastnili společenských setkání v oberlandrátově neformálním sídle v Hotelu Palace. Jejich nadřízený poté využil své postavení a svým bezohledným, netaktním a osobní averzí vedeným chováním znemožnil jakoukoli rozumnou spolupráci. Jeho jednání údajně naznačovalo, že se hodlá při vedení úřadu řídit výhradně osobními hledisky.²⁴ Karl von Rumohr navzdory této kritice zůstal ve své funkci do roku 1942. Uvedené zprávy jsou především svědectvím o sporech mezi místními představiteli německých úřadů, bezpečnostních složek a stranických organizací. Jejich rozepře měly zřejmě i čistě osobní povahu, ale mohly se

„oberlandrát“ používán v souladu s převažující terminologií v české odborné literatuře jako označení pro úřad samotný i pro jeho vedoucího představitele.

- 23 NAP, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–4/349. Zpráva SD pro státního tajemníka říšského protektora z 19. 9. 1939. Dostupné z <http://www.badatelna.eu/reprodukce/>. Před nástupem K. von oberlandráta vedl ostravský oberlandrát jako první Hans Piesbergen, jenž však po několika týdnech ve funkci nastoupil do úřadu říšského protektora. PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, s. 462.
- 24 NAP, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kart. 30. Nedatovaná zpráva. Dostupné z <http://www.badatelna.eu/reprodukce/>.

v nich odrážet také odlišné představy o povaze okupační politiky. Každopádně ovlivňovaly i proměny místní správy, což se také projeвило na úrovni samotné Moravské Ostravy.

Vznik a vymezení kompetencí oberlandrátů samo o sobě zpochybnilo svrchovanost autonomní správy. Její postupné omezování pokračovalo dál. V březnu 1940 byli němečtí zástupci jmenováni také do funkcí viceprezidentů v rámci jednotlivých zemských úřadů. I jejich úkolem bylo dohlížet na české zemské prezidenty, spíš než je zastupovat jako jejich loajální nadřízení. Měli rovněž dbát na to, aby při veřejných zakázkách byly využívány německé firmy.²⁵ Do čela oberlandrátů byli jmenováni zpravidla říšští Němci, na nižších úrovních se ovšem častěji prosazovali jejich sudetoněmečtí kolegové. Tato preference byla vedena snahou využít jejich znalosti českého jazyka i české mentality k podpoře spolupráce s německými úřady.²⁶ Ostatně jmenování nového starosty v Moravské Ostravě bylo zcela v souladu s tímto přístupem.

Poněmčování města a jeho podoby

Prvním úkolem nových vedení velkých protektorátních měst bylo vtisknout jim německý ráz. Germanizace postupovala různými způsoby už od samotného vzniku protektorátu. Jedním z jejích typických projevů bylo vydání jazykových zákonů, které protektorátní vláda musela schválit v létě 1939 po předchozím doporučení říšského protektora. Na jejich základě musel být veškerý oficiální styk s německými úřady vyřizován v němčině, komunikace mezi ústředními protektorátními úřady měla být vedena dvojjazyčně. Takto měly být označeny rovněž všechny úřady a veřejné instituce. Nešlo o jazykové zrovnoprávnění v pravém slova smyslu; němčina měla být při tomto označování uváděna na prvním místě. Pro oberlandrát v Moravské Ostravě však ani tyto změny nebyly dostačující, což jeho představitelé dali najevo ve zprávě ze srpna 1939. Vzhledem k podobným stížnostem byly v polovině září téhož roku jazykové zákony zpřísněny a němčina byla nově u všech dvojjazyčných textů preferována. V další etapě postupného poněmčování úřední komunikace pověřil říšský protektor vládu vyžadovat u všech zaměstnanců veřejné správy vykonání zkoušky z němčiny do konce března 1942. V lednu 1941 byla pak zákonem potvrzena předchozí praxe zavedená německými úředníky vést veškerou korespondenci výhradně v německém jazyce.²⁷

25 D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 197.

26 Tuto myšlenku formuloval např. zástupce Sicherheitspolizei a SD Böhme v dopise personálnímu referentovi berlínské centrály SD R. Giesovi v březnu 1940. Viz R. KÜPPER, Karl Herrmann Frank, s. 144.

27 Zavádění němčiny v úředním styku shrnuje (včetně stížnosti ostravského oberlandráta) viz D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 195.

Snahy o poněmčování měst se projeví už předtím také ovládnutím vizuální podoby veřejného prostoru. Také v Moravské Ostravě nový starosta Hinner po nástupu do své funkce navrhl přejmenování vybraných ulic a náměstí. Především měla z jejich názvů zmizet jména „*duchovních vůdců komunismu*“. Na místo nich měly být „*náležitě uctěny*“ osoby, které získaly patřičné zásluhy o novou vlast. Přitom měli dojít uznání také někteří čeští politici. Mezi tyto vybrané „*státníky*“ patřili konkrétně Emil Hácha a František Chvalkovský, jejichž jmény byly nově nazvány ulice Strassamannova a Liebknichtova. Přejmenováním měli být však vyzdvíženi na prvním místě hlavní představitelé třetí říše. Symbolický střed města s Novou radnicí, pojmenovaný původně na počest dlouholetého ostravského starosty Jana Prokeše, byl nově nazván Hitlerovým náměstím. Z dalších nacistických pohlavárů „*svě*“ ulice v Moravské Ostravě obrazně řečeno dostali Göring, Goebbels, Henlein, Ley či von Schirach.²⁸

Protektorátní změny v názvech ulic a náměstí v určitých ohledech navazovaly na předchozí opatření z dob druhé republiky. Tehdy, v únoru 1939, radní rozhodli v rámci kampaně za počestování města o přejmenování asi dvacítky ostravských ulic, jež byly nazvány např. jmény Engelse, Marxe, Kropotkina, Liebknichta či Jaurese. Změna se měla dotknout i Marxova sadu ve Vítkovicích, jenž se měl odpříště jmenovat Sad Karla Čapka. Jména Karla Marxe i jiných cizinců (např. Maxima Gorkého) však z názvů ostravských ulic neměla zmizet ani po těchto změnách.²⁹ Kampaň za počestění názvů ulic byla také součástí širšího tažení za „*očistu*“ veřejného života, která cílila nejen proti marxismu, internacionalismu, ale rovněž proti principům první republiky a jejím představitelům. Sociální demokraté v čele moravskostravské samosprávy byli však i v komplikovaných podmínkách pomnichovského Československa vůči těmto tendencím zdrženlivější. Snahy o symbolické počestování veřejného prostoru navíc narážely na odpor německých zastupitelů. Nesouhlas německých zastupitelů vzbudil konkrétně záměr dát nové názvy ulicím J. S. Bacha a dr. R. Kocha. Členové společného německého klubu na únorovém zasedání městského zastupitelstva dokonce na protest proti zamýšlenému přejmenování obou ulic opustili zasedací síň a schůze tak přestala být usnášeníschopná. Kontroverzní bod musel být proto odložen.³⁰ V té době byl mluvčím ostravských Němců na radnici příští komisařský starosta Josef Hinner.

Přejmenovávání ulic bylo typickým příkladem proměn veřejného prostoru a také příznačným projevem nastupující germanizace. Podobné změny se odehrály samozřejmě

28 AMO, Magistrát města Moravské Ostravy (MMMO), č. kart. 7, inv. č. 2. Nedatovaný návrh na přejmenování ulic v českém i německém jazyce.

29 *Nová jména ostravských ulic*, České slovo (ČS) 14. 1. 1939, č. 14, s. 2.

30 Jednání na ostravské radnici viz Zápis z 31. řádné schůze městského zastupitelstva v Ostravě z 3. 2. 1939. AMO, Protokoly ze schůzí městského zastupitelstva v Moravské Ostravě, sign. II B 332, inv. č. 401.

i v jiných oblastech okupovaných českých zemí. Také zde byly uskutečněny jako symbolický začátek dalekosáhlejší transformace českých měst, jenž měl získat svůj údajně původní německý ráz. Rovněž Praha jako historické centrum českého státu byla nově mýtizována jako staré říšské město, což se mělo projevit i vizuální proměnou tváře města.³¹ Přejmenování ulic nebylo rozhodně jednorázovou akcí. Typická byla rovněž jistá nedůslednost a místní specifčnost těchto změn. Např. v Písku zůstaly některé ulice pojmenovány po Janu Žižkovi, v roce 1942 bylo však zároveň rozhodnuto odstranit z názvu ulic jméno Františka Palackého.³² Také obdobné případy ze samotné Moravské Ostravy ukazují, že k odstraňování českých národních symbolů docházelo na základě různých iniciativ a ne zcela koordinovaně. Např. na konci července 1939 ostravský oberlandrát upozornil vedení města na české pamětní desky vystavené na budovách říšského soudu a Národního domu. Jejich text se vymezoval proti někdejší rakousko-uherské monarchii a vyvolával vzpomínky na získání československé nezávislosti. Další ponechání obou pamětních tabulí na původních místech úřad oberlandráta považoval za nevhodné, neboť nebylo v souladu s úsilím o obnovení německého rázu města. Proto se také obracel na vládního komisaře s žádostí o jejich odstranění. Podle následného ujištění vedení města mělo místní policejní ředitelství požadované odstranění zajistit, aby zamezilo jakémukoli nežádoucímu rušení veřejného pořádku.³³ Důležitou roli v procesu poněmčování českých měst hrály nové výklady minulosti, které byly využívány okupanty k legitimizaci jejich mocenských nároků. Nejednalo se přitom nijak o protektorátní specifikum. Podobná praxe se rozvíjela také v okupovaném Polsku. Příkladem může být snaha o germanizaci Krakova jako hlavního města nově vytvořeného Generálního gouvernementu. Nacisté zde rozvíjeli mýtus německého zakládajícího vlivu a v tomto pojetí také nově interpretovali nejstarší dějiny města.³⁴ Při poněmčování města se snažilo působit také okresní vedení NSDAP. Konkrétním příkladem z roku 1939 může být návrh na vydávání levných německých novin (po vzoru Českého slova), které by mohly přispět k šíření německví mezi ostravskými dělníky a díky své nízké ceně by se staly konkurencí pro

31 Podrobněji viz Blanka SOUKUPOVÁ, *Mýty Prahy v období protektorátu Čechy a Morava a jejich významy*, in: Blanka Soukupová – Róza Godula-Węclawowicz (eds.), *Mýtus – „Realita“ – Identita. Národní metropole v čase vyvlastnění, kolaborace a odporu*, Urbánní studie, sv. 5, Praha 2013.

32 Magdaléna MYSLIVCOVÁ, *Mýty a identita malého českého města v protektorátu Čechy a Morava. Příklad jihočeského Písku*, in: Blanka Soukupová – Róza Godula-Węclawowicz (eds.), *Mýtus – „Realita“ – Identita. Národní metropole v čase vyvlastnění, kolaborace a odporu*, Urbánní studie, sv. 5, Praha 2013, s. 145.

33 AMO, MMMO, č. kart. 7, inv. č. 2. Dopis úřadu ostravského oberlandráta z 26. 7. 1939 a odpověď vládního komisaře z 1. 8. 1939.

34 Róza GODULA-WĘCLAWOWICZ, *Kraków. Kreacje mitu niemieckiego miasta*, in: Blanka Soukupová – Róza Godula-Węclawowicz (eds.), *Mýtus – „Realita“ – Identita. Národní metropole v čase vyvlastnění, kolaborace a odporu*, Urbánní studie, sv. 5, Praha 2013, s. 51.

české bulvární listy. Nový deník měl být financován nejprve z příspěvků zámožných vrstev místního německého obyvatelstva, později měly být náklady na jeho vydávání pokryty výnosy z reklamy a inzerce. Založení nového levného listu mělo ovlivnit nejen pozici německví v Moravské Ostravě a okolí, ale mělo rovněž posílit germanizační politiku na východě.³⁵

Jak už bylo uvedeno, proměnu měst v duchu německé nadvlády mělo zajistit podřízení jejich správy německému vlivu. Řadu podobností najdeme při srovnání Moravské Ostravy s jinými protektorátními městy. Např. také v Olomouci měla opatření nového vedení města přinést návrat německé hegemonie. Místní oberlandrát připomínal německou převahu v městské radě i v národnostní struktuře obyvatelstva před vznikem samostatného Československa. Po připojení některých okolních obcí v roce 1919 však Češi v nové Velké Olomouci získali většinu a další pokles německého vlivu potvrzovala i následná sčítání lidu. Důsledky tohoto trendu pro pozici německví v celém regionu byly podle olomouckého oberlandráta zřejmě ještě na jaře roku 1940. Ve své zprávě okupačním úřadům v Praze proto navrhoval posílení svých kompetencí a zejména převzetí obecních správ německými starosty a úředníky. O rok později už hlásil, že Němci získali v celé oblasti kýženou převahu.³⁶ Nástup nové éry také v Ostravě vyjadřovalo první veřejné vystoupení vládního komisaře Hinnera. Nový šéf městské správy v létě 1939 ve svém prvním novinovém rozhovoru pro deník Moravská Orlice naznačil výhledy dalšího rozvoje. Hinnerovo působení v čele města ovšem výstižně charakterizuje jistá neochota prozrazovat podrobnosti chystaných změn i přiznání, že v době nutnosti rychlého rozhodování je nevýhodné vázat se přesnými plány. Ještě příznačnější nejen pro jeho éru bylo opakované zdůraznění, že Moravskou Ostravu čekají „*zvláštní úkoly*“ vzhledem k její zeměpisné poloze „*na východní výspě Velké Německé říše*“. Hinner zároveň připomněl své předchozí snahy o dosažení česko-německé spolupráce v zájmu města, jež chtěl rozvíjet i v nových podmínkách.³⁷

Tato slova byla spíše frází pro české čtenáře, nicméně vládní komisař Hinner nepředstavoval typ důsledného zastávce germanizační politiky. Dostatečně výmluvný byl už zmiňovaný odmítavý postoj místního stranického vedení k Hinnerově jmenování. Nedůvěru nacistických funkcionářů mohl vzbuzovat jen fakt, že Hinner byl částečně českého původu a v roce 1937 se navíc oženil s Češkou. Jeho reputaci nepomohlo jistě

35 AMO, Okresní vedení NSDAP, č. kart. 1, sign. 1. Důvěrná korespondence okresního vedoucího z roku 1939. Blíže nedatovaný návrh na posílení německví prostřednictvím levného tisku.

36 Blíže viz Chad BRYANT, *Praha v černém*, Praha 2012, s. 72–73.

37 AMO, MMO, č. kart. 7, inv. č. 2. Moravská Ostrava má zvláštní úkoly ve Velké Německé říši. Moravská orlice.

ani to, že po vyhlášení všeobecné mobilizace narukoval v pohraničí jako poručík československé armády. Hinnerův relativně vstřícný postoj vůči českému obyvatelstvu však nezabránil anonymním výhrůžkám na jeho adresu. Na začátku října 1939 vládní komisař oznámil gestapu dopis podepsaný jakousi Radou tajné mafie, která jej vyzývala k okamžitému odstranění všech vlajek s hákovým křížem. Pisatelé dopisu tvrdili, že český národ v Moravské Ostravě nedovolí, aby „10% menšina germanizační oslavovala veřejně loupeživé pokoření Slovanstva“. Pokud by Hinner zmíněnému požadavku odmítl vyhovět, měl být „v nejkratší době odstraněn jako rukojmí“.³⁸ Nejen Hinnerův původ a rodinné poměry, ale ani jeho konkrétní kroky v roli vládního komisaře však nezavdávaly příliš příčin k podobným výpadům. I v době jeho působení v čele Moravské Ostravě po vzniku protektorátu zůstával v komunální sféře zaměstnán výrazný podíl českých úředníků.³⁹ Tento v určitých ohledech vstřícný přístup vynikne zvláště ve srovnání s dalším obdobím.

Hinner se brzy stal terčem kritiky svých soukmenovců. Na konci roku 1939 musel nastoupit na zdravotní dovolenou, což představitelé oberlandrátu a okresního vedení NSDAP využili k prověření jeho činnosti. Během této kontroly bylo zjištěno, že Hinner ve své funkci nenásledoval řádnou linii, která měla být samozřejmá pro každého příslušníka strany. Jak uváděl okresní vedoucí NSDAP Heinz, v krátké době Hinnerovy nepřítomnosti byly za působení zastupujícího vládního komisaře Dethardta Koka provedeny změny, které údajně v předchozích měsících nebyly možné. Úvahy o Hinnerově odvolání otevřely otázku jmenování nového starosty. Heinz se proto obracel na zástupce župního vedoucího v Sudetech s žádostí o sdělení, zda má vedení župy v otázce potenciálního kandidáta na tuto funkci nějaké návrhy.⁴⁰ Sám vládní komisař obdržel výsledky vyšetřování 18. února 1940. V 17 bodech byl především kritizován za nedostatečný podíl německého zastoupení ve správních strukturách města. Hned úvodní výhrada poukazovala na to, že z 23 ředitelů působících v městské správě byli pouze čtyři Němci. V podobném duchu se nesly i další body Hinnerova hodnocení.⁴¹ První protektorátní vládní komisař v březnu téhož roku skutečně pod tlakem odstoupil. K jeho rezignaci přispěly také nedostatky ve spolupráci s ostatními německými organizacemi ve městě.⁴² Jak už bylo řečeno, k Hinnerově rezignaci přispěla kritika okresního vedení nacistické strany. Pozdější ostravský oberlandrát Gustav Jonak ve své poválečné výpovědi před

38 AMO, MMMO, č. kart. 7, inv. č. 2. Anonymní výhrůžka adresovaná J. Hinnerovi a jeho oznámení gestapu z 4. 10. 1939.

39 B. PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, s. 460.

40 AMO, Okresní vedení NSDAP v Moravské Ostravě, č. kart. 1, inv. č. 1. Dopis okresního vedoucího NSDAP Heinze zástupci říšského vedoucího v Liberci F. Köllnerovi z 13. 2. 1940.

41 B. PRZYBYLOVÁ – J. ŠERKA, *Muži s mocí*, s. 31.

42 B. PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, s. 460–461.

Mimořádným lidovým soudem poukazoval na to, jak straničtí představitelé ovlivňovali činnost správních orgánů. Jmenování správního úředníka tak měl předcházet souhlas příslušného župního vedení NSDAP. Jakmile některý úředník ztratil důvěru strany jako „*vykonavatele vůle lidu*“, byl prý okamžitě odvolán nebo převeden na jiné místo.⁴³

Novým vládním komisařem v Moravské Ostravě se stal SS sturmbannführer a dosavadní opavský starosta Emil Beier, který se oficiálně ujal funkce 22. dubna 1941. Na rozdíl od svého předchůdce, který se v rámci své obnovené advokátní praxe začal znovu hájit i české klienty, se v Beierově případě rozhodně nedala očekávat vstřícnost a tolerance vůči českému obyvatelstvu. Při nástupu do funkce obdržel anonymní dopis v českém jazyce podepsaný opět Radou tajné mafie, která reagovala na už dříve proklamovaný záměr vrátit Ostravě její údajně původní německý ráz. Autoři dopisu nového vládního komisaře (jehož důsledně nazývali jako Bajera) označili za špatného znalce německých i českých dějin. Jinak by prý musel uznat, že Němci v českých zemích byli jen „*trpění jako hosté a kolonisté*“. Jak pisatelé anonymu tvrdili, vtisknout Moravské Ostravě německý charakter se nepodařilo ani předchozímu starostovi Hinnerovi. Rada tajné mafie si dokonce přičítala zásluhu na jeho rezignaci. Poté co mu „*dali na pamětnou*“ několika podobnými přípisy, raději prý změnil svou politiku a sám se vzdal funkce.⁴⁴ Nejen v tom se Beierovi odpůrci mýlili. Jak už bylo uvedeno, Hinner byl odvolán naopak za svou nedůslednost při prosazování německých zájmů. Ani tvrzení, že Beierovi se jeho politika stane „*brzy osudnou*“, se nemělo vyplnit. Česká kritičnost vůči silnějšímu důrazu na germanizaci měla však i méně vyhrcoené podoby. V květnu 1940 se zástupci místního Národního souručenství ve městě pokusili novou politiku jeho vedení ovlivnit legálně a o poznání diplomatictěji. Především zdůraznili, že v minulosti oba národy dokázaly spolupracovat, a zvláště se to projevilo v rámci obecní samosprávy. Rozpuštění městského zastupitelstva v červenci roku 1939 bylo pro české občany bolestnou změnou, kterou nejprve vnímali jako bezpráví. Ohled na vyšší zájmy jako na důsledek nových poměrů však prý ukázal, že změny ve vedení města nejsou namířeny proti českému obyvatelstvu. Podle Národního souručenství v Moravské Ostravě mělo být i nadále postavení Čechů a Němců rovnoprávné. Proto mělo být zachováno vedení úřední komunikace s českým obyvatelstvem a českými korporacemi výhradně v češtině. Místní představitelé Národního souručenství chápali, že obecní zaměstnanci by měli ovládat oba jazyky, ale žádali prodloužení lhůty k vykonání jazykových zkoušek. Rovnoprávnost českého obyvatelstva měla být doceňována i v oblasti školství a kultury – zde byla konkrétně žádána podpora českému divadlu. Také čeští řemeslníci měli dostat více možností účastnit se veřejných

43 ZAO, Mimořádný lidový soud (MLS), Ls. 1224/47. Protokol s Gustavem Jonakem z 16. 11. 1946.

44 AMO, MMMO, č. kart. 7, inv. č. 2. Dopis E. Beierovi z 10. 5. 1941.

zakázek zadávaných městem. Zástupci Národního souručenství své požadavky formulovali velmi diplomaticky v duchu oficiálně propagovaných tezí o potřebě vzájemné spolupráce a přátelského soužití.⁴⁵ Strategie okupační politiky však v té době směřovala naopak k dalšímu posilování německých pozic a také nový vládní komisař však nebyl nejnvhodnějším adresátem podobných žádostí. V době jeho nástupu do úřadu se navíc připravovaly plány na proměnu města, jejichž uskutečnění mělo přinést další zásah české autonomie.

Počátky Velké Ostravy

Rozmach průmyslu v 19. století posílil pozici Moravské Ostravy a vytvořil předpoklady k jejímu dalšímu růstu. Moravská Ostrava postupně začala zastiňovat tradiční správní centra. Na začátku 20. století se město stalo sídlem nového okresu a později po vzniku samostatného státu zde byl zřízen také krajský soud. Už předtím v roce 1914 se objevil první plán na spojení Moravské Ostravy a některých dalších obcí – konkrétně Vítkovic s jejími železárnami a Přívozu jako významného železničního uzlu. Plán však ztroskotal na rozdílných představách jednotlivých městských samospráv.⁴⁶ Příležitost ke spojení ostravských obcí se znovu naskytlá po vzniku Československa. Myšlenka na vytvoření Velké Ostravy nebyla v počátcích samostatného Československa nijak unikátní a naopak souzněla s podobnými změnami, které se prosazovaly i v dalších městech. V únoru 1919 byla vydána novela k obecnímu zřízení, která dočasně dávala vládě zmocnění spojovat i rozdělovat obce a měnit jejich hranice. Novela zůstala v platnosti v českých zemích do konce roku 1924. V rozmezí pěti let tak bylo vytvořeno několik nových aglomerací, vzniklých rozšířením větších měst o okolní obce. Už v roce 1919 byly přijaty zákony o vzniku Velkého Brna a Velké Olomouce. V obou případech významnou roli sehrály také národnostní důvody. Před vznikem Československa v čele obou měst stály německé samosprávy, které byly v roce 1918 nahrazeny nově ustavenými správními komisemi s dvoutřetinovým českým zastoupením. Právě tyto správní komise pak iniciovaly jednání o sloučení se sousedními, převážně českými obcemi ještě před konáním řádných obecních voleb. Předchozí německá vedení obou měst se v minulosti takovému rozšiřování bránila a po zřízení správní komise v Brně zůstávali nadále proti její němečtí

45 AMO, MAMO, č. kart. 7, inv. č. 2. Dopis okresního vedení Národního souručenství v Moravské Ostravě vládnímu komisaři Beierovi z 10. 5. 1940.

46 Podrobněji viz Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, *Velká Ostrava. 75. výročí sloučení ostravských obcí*, Ostrava 1999, s. 7.

členové. Připojení dosud samostatných obcí k Brnu a Olomouci bylo i tak na návrh vlády schváleno Národním shromážděním v dubnu 1919.⁴⁷

Prostor k podobné změně se otevřel také v Moravské Ostravě. Dosavadní obecní výbory byly odvolány a jejich místa nahradily dočasně nově vytvořené správní komise. Jejich zástupci zahájili v roce 1919 z iniciativy předsedy moravskoostravské správní komise Jana Prokeše jednání o vytvoření Velké Ostravy. Na rozdíl od předchozího návrhu nový projekt počítal se sloučením 15 moravských a slezských obcí do jednoho velkoměsta. I zde jedním z hlavních motivů tohoto plánu byla snaha posílit pozici českého obyvatelstva. V případě uskutečnění zmíněného návrhu by v nově vzniklé Velké Ostravě převažovali právě Češi. Připojení menších obcí by vyrovnalo vysoký podíl německého obyvatelstva v samotné Moravské Ostravě a zvláště ve Vítkovicích a Přívoze.⁴⁸ Nepřekvapí proto, že také v Moravské Ostravě s připojením okolních obcí nesouhlasili němečtí zástupci. Stejně jako v Brně upozorňovali na to, že správní komise by neměla rozhodovat o změnách s tak dalekosáhlými důsledky.⁴⁹ Navzdory počátečním výhradám správních komisí některých obcí (Svinov, Vítkovice aj.) získal původní návrh podporu a byl podán jako návrh zákona na vytvoření nového „*Horního města Ostravy*“, které mělo být začleněno do Země Moravské. Komplikovaná národnostní situace ve slezském pohraničí však později vedla k přehodnocení tohoto rozhodnutí. Po vydání příslušného zákona, který umožňoval změny zemských hranic v důsledku spojování obcí, vyhláška ministerstva vnitra stanovila připojit Velkou Ostravu ke Slezsku. Zároveň se také předpokládalo zrušení moravskoostravského okresního úřadu a ustavení nové Ostravy jako statutárního města s vlastním magistrátem. Poválečná situace však uskutečnění navrženého plánu nepřála. Některé obce ve snaze udržet si vlastní samosprávu od předchozí dohody ustoupily. Hlavním důvodem neúspěchu celého projektu se však stal odpor moravského zemského výboru, který se na konci roku 1920 otevřeně vyslovil proti zařazení moravských obcí do Slezska. Nesouhlasné stanovisko zemského výboru později podpořili také zástupci desítek obcí na Moravě. Návrh neměl jednoznačnou podporu ani na Ostravsku. Místní představitelé politických stran a spolků ve své kritice připravovaného spojení Moravské Ostravy a dalších obcí argumentovali především jejich odlišným

47 K Brnu bylo nově připojeno 23 obcí, k Olomouci 13. Okolnosti vytvoření Velkého Brna podrobně popisuje Filip VRÁNA – Karel SCHELLE, *Vznik Velkého Brna*, Ostrava 2011. V dalším období byla podobně ustavena Velká Praha, Velká Plzeň a právě Velká Ostrava. Stručný přehled slučování obcí po vzniku ČSR viz tamtéž, s. 16–20.

48 B. PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, s. 336.

49 Takto argumentoval např. německý sociální demokrat Viktor Haas na květnovém zasedání správní komise. F. VRÁNA – K. SCHELLE, *Vznik Velkého Brna*, s. 19. Krátce předtím prakticky stejně zdůvodňovalo své nesouhlasné stanovisko ke zřízení Velkého Brna osm německých členů brněnské správní komise v čele se sociálním demokratem Ludwigem Czechem. Viz tamtéž, s. 29 a 47.

charakterem. Nakonec zejména vzhledem ke sporům mezi Moravou a Slezskem ministerstvo vnitra doporučilo vládě ustoupit od původního projektu a uskutečnit sloučení pouze sedmi moravských obcí. Na začátku roku 1922 bylo ministerstvo zmocněno vydat příslušnou vyhlášku. V následujícím roce vláda definitivně rozhodla povolit vytvoření rozšířené Moravské Ostravy s platností od 1. ledna 1924. Uvedeným datem vznikla tzv. Velká Ostrava – navzdory předchozím plánům však pouze v užší moravské variantě. Také s ohledem na pozdější vývoj je zajímavé, že jednotlivé obce v době sloučení řídily správní komise. Ty byly po samotném spojení rozpuštěny a do čela městské správy byl jmenován nový vládní komisař Jan Prokeš.⁵⁰

Návrhy se na spojení Moravské a Slezské Ostravy se znovu vrátily v pomnichovském období. Na podzim 1938 se v některých ostravských novinách začaly ozývat hlasy, jež volaly po vzniku nové Velké Ostravy. Vzhledem k hospodářským důsledkům územních změn (především ztrátám uhelných dolů) bylo navrhováno připojit k Moravské Ostravě šest obcí z pravé strany řeky Ostravice včetně Slezské Ostravy. Navrhovaným sloučením by vznikla skutečná Velká Ostrava, která by jako velké průmyslové město a celistvý etnický celek mohla úspěšněji čelit těsnému sevření sousedním Německem i Polskem.⁵¹ Stoupenci rozšíření města viděli podle všeho v silné Ostravě především záruku toho, že region může získat zpět ztracenou prestiž a význam. Je nutno zdůraznit, že úvahy o zrušení frýdeckého okresu a o sloučení Moravské a Slezské Ostravy nezískaly v té době podobu oficiálních návrhů předložených některým z místních úřadů či zájmovou korporací. Svůj odpor vůči podobným návrhům dali naopak najevo zástupci frýdeckého okresního úřadu i starostenských sborů memorandy i osobními intervencemi u vládních představitelů. Zástupci obcí slezskoostravského okresu, sdružení v tamním starostenském sboru, se však na společné schůzi jednomyslně vyjádřili pro zachování samostatného frýdeckého okresu.⁵² V druhé polovině prosince jednala v Praze o dalším postavení Frýdku delegace starostenského sboru frýdeckého okresu a okresního výboru. Během

50 Prokeš po dohodě se zástupci všech politických stran sestavil poradní sbor, který se spolu s ním podílel na vedení města. Co se týče jeho národnostní struktury, ze 42 členů sboru bylo 31 Čechů, 9 Němců a 2 Židé. Řádné obecní volby se konaly v listopadu 1924. Nejvíce hlasů získala sociální demokracie, za ní se umístila Deutsche Wahlgemeinschaft für Minderheitschütz. V čele města jako řádný starosta zůstal Jan Prokeš. Z 60 členného zastupitelstva bylo 43 Čechů, 15 Němců a dva Židé. Nutno také podotknout, že předtím probíhající jednání o vytvoření Velké Slezské Ostravy neuspěla. Podrobněji k vytvoření a počátkům Velké Ostravy z první poloviny 20. let viz B. PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, s. 339–343. I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Velká Ostrava*, s. 12–15.

51 *Důsledky odtržení Těšínska. Musí vzniknout nová Velká Ostrava*, Ostravský kraj 27. 10. 1938, č. 75, s. 3. Tiskový orgán strany lidové tvrdil, že s tímto návrhem, který se týkal kromě Slezské Ostravy také Hrušova, Heřmanic, Michálkovic, Radvanic a Kunčiček, přichází jako první. Podobné požadavky se zhruba ve stejné době objevily i v některých dalších ostravských listech.

52 *Pro zachování poslední samosprávné části Slezska*, Moravkoslezský deník 23.11. 1938, č. 324, s. 2.

rozhovorů s vládními činiteli byli podle místních novin informováni, že frýdecký okres bude zachován beze změn jako základ pro „*příští velké Slezsko*“.⁵³

Vytvoření „nové“ Velké Ostravy v roce 1941

Podmínky ke změně nastaly po vzniku protektorátu Čechy a Morava. Plány na vytvoření skutečně Velké Ostravy v duchu původních plánů z počátků první republiky začaly být připravovány v roce 1940. Právě tehdy byla vypracována podkladová studie k novému návrhu na změny dosavadní podoby města. V úvodu bylo vzpomenuo první sloučení, na něž chtěli nacističtí správci města navázat. Hlásili se přitom ke stejným argumentům, jimiž byl zdůvodňován návrh z počátku 20. let. Připojení okolních obcí mělo usnadnit plánování městské výstavby i další ostravské aglomerace, jejímž přirozeným komunikačním, hospodářským i kulturním centrem byla Moravská Ostrava. Jako další důvod byly uváděny dopady pomnichovských územních změn. V důsledku „*historických událostí*“ let 1938–1939 se Moravská Ostrava stala fakticky pohraničním městem. Na západě a na severu se k jeho katastrálnímu území přiblížila hranice nově zřízené Říšské župy Sudety a okolní obce na východě se ocitly v těsné blízkosti polského území. Pouze na jihu územní poměry zůstaly beze změny. I vzhledem k tomuto stavu bylo navrženo sloučit Moravskou Ostravu a obce nacházející se na území mezi ním a novými státními hranicemi do jednoho správního celku. Konkrétně se jednalo o několik skupin obcí. Do první z nich označené písmenem „A“ byly zařazeny Slezská Ostrava a dalších sedm obcí na pravém břehu řeky Ostravice, jež spadaly do působnosti okresního úřadu ve Frýdku. K Moravské Ostravě je poutaly přirozené vazby dané blízkostí, ale zejména ohled na společné zájmy při budování nových komunikací a celkového plánování městské a obecní výstavby. Následující skupina „B“ zahrnovala sedm obcí nacházející se na jihu, které už byly součástí okresu Moravská Ostrava. Očekávaný růst města jižním směrem předpokládal jedinou možnost – jejich připojení. Po případném sloučení obcí zařazených do skupin „A“ a „B“ by se otevřela cesta pro spojení obcí (zahrnutých do poslední skupiny „C“). V případě této třetí skupiny však mohla být jistou komplikací správní příslušnost jednotlivých obcí k frýdeckému a frýdlantskému okresu. Po jejich připojení měl však obvod rozšířené Moravské Ostravy získat pravidelný kruhový tvar. Návrh na vytvoření nové Velké Ostravy obsahoval rovněž údaje o počtech obyvatel a národnostním složení v jednotlivých správních oblastech. Jak ukazují čísla z Moravské Ostravy, zástupci magistrátu přitom vycházeli ze sčítání lidu z roku 1930. Konkrétní čísla uvádí následující tabulka:

53 *Frýdecký okres nebude rozdělen*, Denní noviny, 21. 12. 1938, č. 18, s. 3.

	Počet domů	Počet obyvatel	z toho Češi	Němci
Moravská Ostrava	5 802	125 304	92 292	21 753
Skupina obcí „A“	4 053	58 501	52 063	2 020
Skupina obcí „B“	1 627	11 645	11 233	161
Skupina obcí „C“	1 964	14 529	14 015	166

Zdroj: AMO, MMMO, č. kart. 10. Studie k rozšíření území Moravské Ostravy. Vlastní zpracování.

Po sloučení všech obcí tak Velká Ostrava měla mít 209 979 obyvatel, z toho by většinu tvořili Češi – až 80,77 % (169 603 osob). Podíl německého obyvatelstva by dosahoval 11,47 % (24 100 osob). Dále v novém sjednoceném městě mělo žít 4 022 příslušníků jiných národností a 12 254 cizinců.⁵⁴ Z uvedených čísel je více než zřejmé, že navzdory předpokládaným změnám v národnostní struktuře na konci 30. let mělo v rámci nové Moravské Ostravy převažovat jednoznačně české obyvatelstvo. Zvýšení podílu německého obyvatelstva nebylo primárním cílem předloženého plánu. V té souvislosti je výmluvné, že na zpracování prvních podkladů k celému projektu se podílel městský stavební úřad. Proto byly v daných materiálech zdůrazněny praktické důvody a důležitost navrhovaného sloučení pro zefektivnění městského plánování. Nová Velká Ostrava měla být samozřejmě budována jako německé město. To však byl dlouhodobější cíl, k jehož dílčímu plnění směřovala germanizační opatření zaváděná ve městě ihned po vzniku protektorátu. V čase války měla Ostrava plnit své úkoly jako centrum klíčového průmyslu. K tomu mělo přispět vybudování rozsáhlé průmyslové aglomerace, zahrnující okolní obce.

Dne 11. března 1940 úřad vládního komisaře svůj návrh předložil ostravskému oberlandrátu. V úvodu byla připomenuta nová situace Moravské Ostravy po změnách hranic z let 1938–1939, kdy se město ocitlo v sousedství rozsáhlé hornoslezské průmyslové oblasti. Tato skutečnost a vhodná dopravní poloha Moravské Ostravy na důležitých evropských trasách zvýšily nově její význam pro velkoněmecké hospodářství. Město se mělo stát křižovatkou dvou dálnic a v souvislosti s tím vyvstávala potřeba vybudování spojení s říšským územím a Slovenskem. Dosavadní komunikace prý zdaleka nedostačovaly, k jejich rozvinutí mělo přispět vybudování kanálu Dunaj-Odra, které by umožnilo spojení s Černým i Severním mořem. Předpokládaný růst ostravského průmyslu vyžadoval zázemí pro zaměstnance. Zástupci městské správy upozorňovali také na to, že s růstem průmyslu je úzce spojen rozvoj řemesel a obchodu, jejichž přirozeným centrem byla rovněž Moravská Ostrava. Všechny tyto velké úkoly nebyly splnitelné v dosavadních hranicích města. Blízké obce měly prý už v dané situaci charakter předměstí Moravské Ostravy

⁵⁴ AMO, MMMO, č. kart. 10, inv. č. 10. Studie k rozšíření územního obvodu Moravské Ostravy.

a jejich další rozvoj nemohl být v žádném případě nekoordinovaný a postrádající potřebné řízení. V další části zprávy byly představeny důvody pro začlenění jednotlivých skupin obcí. V případě první z nich byla zdůrazněna potřeba pevného vedení při realizaci stavebních plánů. Důsledný rozvoj celé oblasti byl možný jedině v případě začlenění všech obcí. Ostatně potenciál některých z nich využívaly už Vítkovické železárny, které navíc potřebovaly další kapacity na pravém břehu řeky Ostravice. V případě obcí zahrnutých do skupiny „B“ byla znovu zdůrazněna nezbytnost růstu Moravské Ostravy jižním směrem i v souvislosti se záměrem vybudovat nové letiště. Dostatek volného přírodního prostoru nabízel také vhodné podmínky pro vytvoření zdravého a moderního osídlení.⁵⁵ V případě vybraných obcí byly zvláště uváděny ještě další, konkrétnější důvody. Týkalo se to např. slezských obcí Michálkovic a Radvanic, v nichž se nacházely uhelné doly. Ty byly součástí důlních společností sídlících v Moravské Ostravě. Sem také přirozeně směřovaly místní komunikace. Významným faktorem byla přístupnost Moravské Ostravy skrz uvedené obce. Pokud jejich obyvatelé chtěli navštívit příslušný Okresní úřad ve Frýdku, pod jehož působnost spadali, čekala je půlhodinová cesta vlakem z ostravského nádraží. Navrhované spojení s Moravskou Ostravou by proto přineslo ulehčení života obyvatel a celkové zlepšení správních poměrů. Připojení obcí nacházejících se v jižním sousedství města mělo být klíčové pro jeho další růst. Moravské Ostravě samotné chyběly možnosti dalšího rozšíření městské zástavby. V některých z těchto obcí se už nacházely zdroje pro městskou vodárnu či letiště. Zdravé klima a převažující směr větru, rozsáhlé nezastavěné plochy – to vše vytvářelo vhodné podmínky pro osídlení a obcím jako byly Hrabová, Výškovice, Stará a Nová Bělá dávalo charakter předměstí mohutné aglomerace.⁵⁶

Za hlavního iniciátora vytvoření Velké Ostravy je nejčastěji označován nový šéf její správy Emil Beier. Zmiňovaný návrh však vznikl ještě před jeho nástupem do vedení města. Pod přípisem, adresovaném ostravskému oberlandrátu, byl ostatně také podepsán jeho dočasný předchůdce Dethardt Kok. Z toho je zřejmé, že ke sloučení ostravských obcí nedošlo pouze na základě nějaké osobní iniciativy. Naopak tyto změny byly součástí dlouhodobější strategie zohledňující měnící se poměry i místní specifika.

Novou podobu Ostravy určilo vládní nařízení schválené 29. května 1941. Na začátku dubna byla ministerstvem vnitra předložena osnova tohoto nařízení, na jehož základě se měla Moravská Ostrava rozšířená o dvanáct obcí změnit na statutární město vykonávající působnost okresního úřadu, a tedy přímo podřízené příslušnému zemskému úřadu. Důvodová zpráva s odvoláním na přípis úřadu říšského protektora z 6. září 1940

55 AMO, MMMO, č. kart. 10, inv. č. 10. Opis návrhu plánu a rozšíření územního obvodu Moravské Ostravy z 11. 3. 1940.

56 AMO, MMMO, č. kart. 10, inv. č. 10. Nedatovaná zpráva.

vysvětlovala toto rozhodnutí „*velikostí, úkoly a hospodářským významem*“ města. Přijetí uvedeného vládního nařízení nemělo nijak zasáhnout podobu obecní správy.⁵⁷ Následně vláda dalším nařízením rozhodla o zrušení okresního úřadu v Moravské Ostravě, jehož agendu měl převzít nově vytvořený magistrát statutárního města. Zároveň měly být upraveny obvody okresů Frýdek a Místek. Důvodová zpráva opět potvrzuje iniciativu okupační moci. O povýšení Ostravy do pozice města s vlastním statutem vláda rozhodla na „*výslovné přání*“ říšského protektora, vyjádřené v dopise z března 1941. Protektor si rovněž přál nové vymezení okresu Místek, do jehož rámce měly být zahrnuty obce Krmelín, Proskovice a Stará Ves nad Ondřejnicí z obvodu rušeného okresního úřadu Moravská Ostrava. Po provedených změnách správního uspořádání měl být nadále zachován i zmenšený okres Frýdek.⁵⁸ Konkrétní provedení uvedených změn bylo projednáváno na poradě konané za přítomnosti všech příslušných místních činitelů v prostorách brněnského Zemského úřadu na konci června 1941. Jednání se účastnil mj. zemský prezident Mezník, zemští školní inspektoři, hejtmani dotčených okresů i ostravský vládní komisař Beier jako jediný Němec ze zúčastněných. Výsledkem porady byl návrh na rezignaci dosavadního šéfa okresního úřadu v Moravské Ostravě Františka Studnáře, jenž byl současně pověřen vést v zastoupení zemského prezidenta likvidaci celého úřadu. Jeho dosavadní zaměstnanci měli být od 1. července 1941 podřízeni vládnímu komisaři a o jejich dalším působení se mělo rozhodnout později vzhledem k personálním potřebám magistrátu. Zrušení okresního úřadu se nemělo nijak dotknout školské správy a školství jako celku.⁵⁹ Na konci května 1941 tak vznikla nová Velká Ostrava jako statutární město, zahrnující obce Moravskou Ostravu, Slezskou Ostravu, Radvanice, Michálkovice, Heřmanice, Hrušov, Muglinov, Kunčice nad Ostravicí, Kunčičky (z obvodu frýdeckého okresu) a Hrabovou, Starou Bělou, Novou Bělou a Výškovice (z obvodu okresu Moravská Ostrava).

Utvoření Velké Ostravy v její nové podobě ovlivnilo také hospodaření města. Nově zřízený magistrát získal další obecní majetek, ale rovněž všechny finanční závazky a dluhy sloučených obcí. V důsledku převzetí zaměstnanců zrušených úřadů připojených obcí i růstu nákladů na provoz úředních budov se současně zvýšily výdaje na ústřední správu. Majetkové změny vyplynuly také ze zrušení moravskoostravského okresního úřadu. Na základě finančního vyrovnání s okresním úřadem v Místku získal magistrát státní

57 AMO, Okresní úřad v Moravské Ostravě (dále OÚ MO) – důvěrné presidiální spisy, č. kart. 89. Osnova vládního nařízení z 29. 5. 1941.

58 AMO, OÚ MO – důvěrné presidiální spisy, č. kart. 89. Osnova vládního nařízení.

59 Tamtéž. Opis protokolu z porady konané na prezidiu zemského úřadu v Brně 24. 6. 1941.

majetek zrušeného okresu ve výši 7,3 mil. K.⁶⁰ Navzdory předpokládatelnému zvýšení nákladů mj. na vyrovnání rozdílné úrovně infrastruktury v jednotlivých obcích a nárůstu dalších výdajů, nepřineslo sloučení výraznější ekonomické problémy. Jak uvádí Josef Šerka ve své studii o komunálním hospodaření Moravské Ostravy za okupace, mimořádná válečná situace zahrnující omezení staveb, nedostatek surovin a pracovních sil zabránila zadlužení, které by v mírových podmínkách podobný krok vyvolal. Nedošlo např. k vytvoření centralizované městské hromadné dopravy a rovněž plánované sjednocení komunálních elektráren bylo uskutečněno jen částečně. Na druhé straně Moravská Ostrava za nacistické nadvlády i po připojení okolních obcí dosahovala rozpočtových přebytků, zejména díky zvyšování příjmů z obecních přírážek a dávek i díky nárůstu příspěvků z městských podniků a firem s akciovou účastí města.⁶¹

Proměna Moravské Ostravy z roku 1941 byla na různých úrovních prezentována jako zásadní mezník v dějinách města. Podle místního oberlandrátu povýšením Moravské Ostravy do pozice statutárního města se konečně „*celá východomoravská průmyslová oblast dostala pod cílevědomé německé vedení*“.⁶² Oslavnými slovy vyzdvihoval změny správního uspořádání města také místní tisk. Německý deník Mährisch Schlesische Landeszeitung, založený v roce 1939, psal o milníku v dějinách Moravské Ostravy. List zde v podstatě opakoval argumenty německého vedení města z předchozího roku. Podle deníku bylo připojení 12 samostatných obcí nutností, protože spolu s Moravskou Ostravou tvořily přirozený hospodářský a dopravní celek. Dalším důvodem ke sloučení moravských a slezských částí byla potřeba prostoru pro nové osídlení. To vyžadovalo systematické plánování městské výstavby, které bylo obtížně proveditelné na úrovni jednotlivých obcí.⁶³ Obdobně vyznívaly i zprávy ostravského Českého slova, podle nějž město po získání vlastního statutu a zřízení magistrátu započalo novou vývojovou epochu.⁶⁴ Stejně noviny o něco později připomínaly, že snahy o vytvoření Velké Ostravy v jeho válečné podobě se objevily už po vytvoření samostatného Československa. Deník ovšem nově zahájenou éru rozmachu dával do souvislosti se závratným růstem města v předchozích desetiletích.⁶⁵ V německých novinách prvek kontinuity s předchozími plány příliš zdůrazňován nebyl. První republika byla z hlediska rozvoje města popisována jako období

60 Na Okresní úřad v Místku byla po tomto finančním vyrovnání převedena částka ve výši bezmála 4 mil. K. Josef ŠERKA, *Hospodaření města Moravské Ostravy v letech nacistické okupace*, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 28, 2013, s. 104.

61 Tamtéž, s. 128–129.

62 Citát viz např. D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 197.

63 *Ein Markstein in der Geschichte M. Ostrau*. Mährisch Schlesische Landeszeitung, (dál jen MSL) 1. 7. 1941, Nr. 180. S. 3.

64 *Mor. Ostrava vstoupila do nové vývojové epochy*, ČS 9. 7. 1941, č. 181, s. 4.

65 *Vytvoření Velké Ostravy skutkem*, ČS, 16. 7. 1941, č. 188, s. 4.

„zakrnění“. Mährisch Schlesische Landeszeitung v jednom ze svých článků líčil, že dvacet let trvajících česká vláda nad Moravskou Ostravou byla ve znamení stagnace, která neumožňovala potřebný rozvoj i modernizaci hornictví a dalších průmyslových odvětví. Neblahou roli v tomto období podle listu sehráli ostravští Židé, kteří do města pronikli vesměs jako přistěhovalci z východní Haliče, aby později získali pozemky, majetek a vliv. Židovský vzestup nejvýrazněji symbolizovala jména Rotschildů a Gutmannů, kteří finančně ovládli výrobní zdroje, založené prý původně v německém duchu a německými silami. Nepřekvapí, že vznik protektorátu deník v těchto souvislostech označoval za osvobození, které umožnilo zahrnutí Moravské Ostravy do mocenského prostoru velkoněmecké říše. Město tak mohlo získat svůj původní ráz. Židé ztratili své mocenské postavení a české obyvatelstvo se mělo vzdát svého někdejšího velikášství a naučit se znovu skromnosti. Spojení Moravské Ostravy a okolních obcí otevřelo cestu k realizaci velkorysých plánů a k vybudování nejvýznamnějšího průmyslového centra na východě.⁶⁶

Změna správního uspořádání Ostravy se tak stala příležitostí k propagandisticky upravenému výkladu městské historie, v jehož rámci byly jednotlivým národním skupinám rozděleny jednoznačné role. Sloučení moravských a slezských obcí bylo prezentováno jako zásluha německého vedení, které díky vhodným podmínkám po „osvobozujícím“ vyhlášení protektorátu mohlo překonat dřívější stagnaci a „zhoubně“ působení židovského vlivu. Na začátku července vládní komisař Beier slavnostně převzal ostravský okresní úřad. Přítomen byl i frýdecký okresní hejtman Wildhage, který upozornil na hospodářský význam Ostravy nejen pro říši, ale pro celou střední Evropu. Vhodná dopravní poloha, bohatá naleziště uhlí a další důležitý průmysl si podle něj vyžádaly rozšíření správy. Také Wildhage nepřekvapivě označil sloučení za přirozenou nutnost. Frýdecký hejtman ve svém projevu poděkoval odstupujícímu starostovi Slezské Ostravy Janu Kunčickému i představitelům samospráv ostatních obcí. Zvláštní dík směřoval vládnímu komisaři pohraniční obce Hrušov, který se svého úřadu ujal v kritických dnech polského tažení. Někdejší součásti frýdeckého okresu měly být tedy svěřeny do působnosti Moravské Ostravy. Její vládní komisař tím podle svého frýdeckého kolegy převzal „těžký, ale krásný“ úkol vytvořit z jednotlivých dosud samostatných obcí velkoměsto, které mělo být dále budováno jako „brána na východ“.⁶⁷ Slova okresního hejtmana kromě typických oslavných frází o evropském významu ostravských událostí připomínají také další důležitý důsledek připojení dvanácti obcí. Tím byla likvidace jejich správních orgánů včetně českých obecních zastupitelstev. Vznik Velké Ostravy tak znamenal další zásah proti obcím samosprávám, provedený pochopitelně bez jakékoli předchozí dohody s jejími zástupci.

66 *Ostrava Werden*, MSL 1. 7. 1941, Nr. 180, S. 3.

67 *Ostrau wird noch grössere Aufgaben übernehmen*, MSL 2. 7. 1941, Nr. 181, S. 3.

V jednotlivých připojených obcích byly také zrušeny místní obecní úřady, které byly nahrazeny nově zřizovanými magistrátními pobočkami. Jejich pozice a kompetence zůstávají nejasné.⁶⁸

Administrativní změny v Ostravě se odehrály na pozadí začínajícího německého tažení do Sovětského svazu. Časová spojitost obou událostí byla propagandisticky využita a mediální prezentace vzniku Velké Ostravy tak získala mezinárodní rozměr. Jak přiznávaly zprávy německých bezpečnostních složek, zahájení konfliktu se Sovětským svazem vzbudilo u českého obyvatelstva „*radostné nálady*“ a nadějná očekávání možného obratu ve válce.⁶⁹ Nacistická propaganda také proměnila tažení proti SSSR na civilizační válku, v níž Německo bránilo Evropu proti bolševickému barbarství. V tomto příběhu boje dobra proti zlu se našlo místo i pro Ostravu v nové roli protektorátního velkoměsta. Ostravská národní práce, založená v květnu 1941 jako místní tiskový orgán Národní odborové ústředny zaměstnanecké, publikovala komentář k vytvoření Velké Ostravy na titulní straně přímo vedle obsáhlé zprávy informující o německém vítězství na všech východních frontách.⁷⁰ V samotném článku komentujícím změny správního uspořádání města bylo znovu zdůrazněno, že slučované obce pojila už dříve geografická blízkost a ekonomické vazby. Spojení do jednoho správního celku bylo podle listu odůvodněno jednotným hospodářským charakterem, jenž všem dotyčným obcím vtisklo „*dobývání uhlí a značný průmysl*“. Deník současně dodával, že tato změna představuje „*praktické řešení všech úkolů ku prospěchu celého kraje*“.⁷¹ Souvislost rozvoje města s válkou nepřímou zmiňovalo České slovo. V jednom ze svých článků německé tažení na východě označovalo jako obranný zásah proti chystanému útoku bolševismu, jehož cílem mělo být zničení evropské kultury. Nad bezpečností evropských národů však bděl Adolf Hitler, který odhalil židobolševické plány a „*zachytil v pravé chvíli ránu do srdce Evropy*“. Rovněž protektorátní města – a jmenovitě také Ostrava – díky říši unikla tragickému osudu

68 J. Šerka z výtky vládního komisaře adresované pobočce magistrátu v Michálkovicích za vydání potvrzení pro místního občana vyvozuje, že na těchto pobočkách bylo možno pouze podat žádost, příp. vyzvednout vyřízení. J. ŠERKA, *Hospodaření města Moravské Ostravy v letech nacistické okupace*, s. 118.

69 Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek XVb, 1938–1945, Praha-Litomyšl 2007, s. 20.

70 *Německá vojska vítězí na všech frontách na východě*, Ostravská Národní práce 28. 6. 1941, č. 33, s. 1. Poměry v redakci tohoto deníku a možné pozadí vzniku podobných kolaborantských článků podhaluje Pavel Večeřa v knize o protektorátních novinářích z Moravy, kteří po válce stanuli před Národním soudem. Mezi nimi byl také redaktor a později šéfredaktor Ostravské Národní práce Jan Hloužek, jehož Večeřa hodnotí jako typicky pasivního představitele kolaboračního konformismu, ve srovnání s ostatními stejně obviněnými novináři navíc marginálního významu. Hloužek byl Národním soudem odsouzen k 18 měsícům vězení. Pavel VEČEŘA, *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací. Moravská novinářská kolaborace před Národním soudem*, Brno 2014.

71 *Velká Ostrava*. Václav Ruml. Tamtéž, s. 1.

ukrajinských či pobaltských sídel.⁷² Zhruba v polovině července 1941 veřejný prostor v protektorátních městech zaplavila písmena „V“ jako propagandistický symbol vítězného tažení nacistického Německa. V případě Ostravy získala tato akce i další aktuální rozměr, vyjádřený titulkem Českého Slova: „*Velká Ostrava ve znamení „V“*“. V jediném písmeně se spojovala proměna Moravské Ostravy na skutečné velkoměsto a nacisty oslavovaná „Victoria“ jako symbol „*vítězství spojených evropských národů proti světovému nepříteli – židovstvu, bolševismu a plutokracii*“.⁷³ Svou podobu v duchu kampaně změnil i některé deníky. Např. titulní stránky Ostravské Národní práce byly od 19. července označeny symbolickým velkým V.⁷⁴ O několik dní později vládní komisař přejmenoval vítkovické Náměstí Jiřího z Poděbrad na Náměstí Viktoria.⁷⁵ Nutno připomenout známý fakt, že celá „viktoriánská“ propaganda byla německou reakcí na předchozí ilegální rozšiřování písmen „V“ jako připomenutí britské akce „*V for Victory*“ symbolizující odhodlání a naději v osamocené válce na přelomu let 1940/1941. Po britském vzoru se na jaře 1941 zmíněný symbol začal objevovat v jednotlivých okupovaných zemích. V protektorátních městech se písmena „V“ rozšířila výrazněji na přelomu června a července. Nacistická propaganda na to reagovala tím, že symbol převzala a reinterpretovala. Dne 16. července 1941 zahájila vlastní kampaň, která využívala počátečních úspěchů německého tažení proti Sovětskému svazu. Později byla akce na základě příkazu Úřadu říšského protektora utlumena a na začátku roku 1942 definitivně ukončena.⁷⁶

Tři roky po ustavení protektorátu místní tisk připomínal, jakého rozvoje dosáhla Ostrava po získání vlastního statutu. Na stránkách Mährisch Schlesische Landeszeitungu plány na další budování města shrnoval sám vládní komisař Beier. Hlavní myšlenky jeho článku pro české čtenáře zprostředkovalo ostravské České Slovo. Beier připomínal důvody, které vedly k připojení dvanácti dosud samostatných obcí. Poukazoval znovu na to, že řadu z nich pojily k Moravské Ostravě přirozené vazby a dohromady tvořily organický celek. Heydrichova správní reforma z jara 1942 přinesla další změny, které se dotkly rovněž Moravské Ostravy. Cílem reformy mělo být přenesení vlastní správní činnosti na autonomní úřady, v jejichž rámci měli však klíčové pozice získat němečtí

72 *Rána do srdce Evropy zachycena. Také Ostravu a Prahu by byl postihl osud osud Lvova.* ČS 17. 7. 1941, č. 189, s. 2.

73 *Velká Ostrava ve znamení „V“*, ČS 18. 7. 1941, č. 181, s. 3.

74 Titulní strany přitom zpravidla informovaly o válečných úspěších postupujících německých vojsk v Sovětském svazu. Příznačné bylo, jak se vizuální symbol propagandistické kampaně na přední stránce zmíněného deníku postupně měnilo. Velké červené „V“ pokrývající zpočátku celou stranu a budící pozornost na první pohled prošlo různými fázemi zmenšení. Od listopadu 1941 v mnohem redukované podobě uvozovalo vybraný propagandistický článek na titulní straně o situaci na frontě.

75 *Náměstí Viktoria v Moravské Ostravě*, Ostravská Národní práce 25. 7. 1941, č. 56, s. 1.

76 J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 22.

činitelé. Podle protektorova nařízení z května 1942 byla část agendy oberlandrátů převedena na orgány české správy. Oberlandráty ztratily také své původní kompetence ve vztahu k říšskoněmeckým státním příslušníkům i protektorátním občanům. Oberlandráti měli nově působit v roli inspektorů říšského protektora, neboť politické úkoly nemohly být svěřeny českým úřadům. Kromě toho jim zůstaly jisté řídicí prvomoci nad některými okupačními úřady a zejména nad českými správními orgány. Jak už bylo uvedeno dříve, byl snížen také počet oberlandrátů a v návaznosti na to se zvětšil rozsah jejich obvodů. To se týkalo i oberlandrátu Moravská Ostrava, který převzal agendu zrušeného úřadu v Olomouci. Územní působnost moravskoostravského oberlandrátu tak zahrnovala obvody okresů Moravská Ostrava, Místek (okres Frýdek byl stejně řada jiných zrušen), Valašské Meziříčí, Olomouc-město, Olomouc-venkov, Vsetín, Přerov, Prostějov, Hranice, Kroměříž a Litovel.⁷⁷ Na popsanou změnu územní organizace navázalo další nařízení říšského protektora platné od poloviny června 1942, na jehož základě byly zemské úřady a úřady první stolice (zahrnující okresní hejtmany a vládní komisaře statutárních měst) pověřeny výkonem „správy z příkazu říše“, na něž byly přeneseny dosavadní kompetence oberlandrátů. Klíčovou změnou bylo, že tyto úřady měly být podřízeny německému vedení a výsledkem reformy tak měla být faktická likvidace autonomní správy.

V létě 1942 kariéra SS sturmbannführera Beiera postoupila na další úroveň. Na začátku července zmíněného roku německý viceprezident Zemského úřadu v Brně Schwabe jmenoval Beiera vrchním starostou Moravské Ostravy. Stejného povýšení se zároveň dočkali vládní komisaři v Olomouci a v Brně. Místní tisk připomínal, že Beier se stal prvním držitelem této funkce v historii města a jeho jmenování představovalo příslib pro připravované přebudování města. Podle ostravského Českého Slova se díky Beierovu dosavadnímu „*blahodárnému*“ působení se město i v čase války stalo „*krásnější a čistší*“.⁷⁸ Oslavná slova na adresu nového vrchního starosty zaznívala i v dalších článkách u příležitosti jeho slavnostního jmenování. Přímo v jednom z úvodních sloupků opět Česaké Slovo kritizovalo demokratickou správu města, za jehož vedení prý Ostrava zůstávala „*popelkou, nesmělou obcí práce a nezaměstnaných, ze které se jen čerpalo a kořistilo*“. Na radnici jen vládly bezvýsledné diskuze a spory. Vše se prý změnilo po nástupu Emila Beiera, který se stal se budovatelem Velké Ostravy jako nového statutárního města. List

77 Ke změně v působnosti a rozsahu oberlandrátů po přijetí Heydrichovy správní reformy viz podrobněji S. ŠISLER, *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy*, s. 76–78. Z novější literatury např. Pavel MARŠÁLEK, *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Praha 2012, s. 84–95.

78 *Emil Beier vrchním starostou Ostravy*, ČS 9. 7. 1942, č. 186, s. 3.

zdůraznil, že Beier se svého úkolu chopil především jako voják. Ostravu samotnou čekal podle Českého Slova v případě německého vítězství další, nebývalý růst.⁷⁹

Okázalý ráz mělo i samotné slavnostní jmenování, jehož se zúčastnili všichni místní nacističtí pohlaváři – okresní vedoucí NSDAP Heinz, nově jmenovaný ostravský oberlandrát Jonak i ředitel policejního ředitelství v Moravské Ostravě Merler. Slavnost samotnou zahájil orchestr Městského divadla úryvkem z Wagnerovy opery. Hlavním hostem byl viceprezident zemského úřadu v Brně Schwabe, jenž ve svém projevu zdůraznil význam silné samosprávy pro vnitřní frontu říše. Připomněl v té souvislosti také nezbytnost aktivního podílu českého národa na německé válce proti „nepříteli evropské civilizace“. Češi přitom neměli zůstat u „pouhé“ loajality – měli otevřeně odmítnout Palackého učení a přijmout zcela nové myšlenky. I oberlandrat Jonak jako další řečník uváděl jmenování nového vrchního starosty do širších souvislostí, když prohlásil, že vše musí být podřízeno hlavnímu zájmu Nové Evropy.⁸⁰ Pro citované projevy byla opět charakteristická snaha zdůrazňovat mezinárodní souvislosti aktuálních událostí. Dalším potvrzením Beierovy pozice bylo jeho jmenování velitelem posádky SS v Moravské Ostravě v srpnu 1942.⁸¹ Sám Beier v těch dnech provedl bilanci dvou let svého působení v čele města. Prvním úkolem, který ho čekal po nástupu do funkce, byla reorganizace městské správy v duchu německého obecního zřízení, jakkoli tomu bránily dosud platné staré zákony. Formálně tedy nebylo zavedení německého obecního zřízení nacistického typu možné. Celý úřední aparát měl být však přebudován, aby mohly být napraveny všechny škody, které na německví napáchal předchozích dvacet let trvajícím český systém. V bilanční části svého článku Beier připomínal úspěchy své éry: rozmach německého školství, existenci německého městského divadla, opravenou městskou knihovnu, nové muzeum, zvýšení příspěvků sociální péče, výstavbu městských domů s asi tisíci byty a modernizaci nemocnice. Z chystaných plánů do budoucna prozradil např. výstavbu kanálu Dunaj-Odra a nového nádraží, zbudování nových sídlišť, divadla, kulturního domu, muzea a mnoho dalších projektů, které měly být realizovány po očekávaném německém vítězství.⁸²

V oslavných novinových článcích i v úryvcích projevů zde zachycených se znovu objevují typické momenty nacistické propagandy. Beierovy budovatelské úspěchy a energický přístup zde byl vyzdvihován v kontrastu s přehnaně líčenou neschopností demokratické samosprávy. Typické je také připomínání toho, že k rozkvětu města (samozřejmě zcela nekriticky popisovanému) dochází v době války, která se přímo Ostravy ani jiných

79 *Na nové cestě.* B. Tyleček. ČS 12. 8. 1942, č. 220, s. 1–2.

80 *Vrchní starosta slavnostně uveden v úřad.* ČS 12.8. 1942, č. 220, s. 3.

81 NA, Státní tajemník při úřadu říšského protektora, sign. 109–7/76. Oficiální jmenování E. Beiera SS Standortführerem v Moravské Ostravě 19. 8. 1942. Dostupné z <http://www.badatelna.eu/reprodukce/>.

82 *Zwei Jahre Arbeit der Mähr. Ostrauer Stadtverwaltung.* MSL 9. 8. 1942, Nr. 218, S. 3.

protektorátních měst nedotýká. Klid na nerušený rozvoj města je zde opakovaně prezentován jako zásluha německého boje proti „nepřátelům civilizace“. Beierovo jmenování vrchním starostou tak německá a kolaborantská propaganda opět využila k tomu, aby zdůraznila spojení budovatelské politiky nového vedení města a probíhajícího konfliktu. Ten byl v souladu s oficiálně deklarovaným postojem nacistického vedení označován za osudovou civilizační válku. Německá okupace byla tak v této souvislosti znovu líčena jako ochrana proti jejím ničivým důsledkům. Vývoj válečných událostí však příliš nepřál uskutečnění velkorysých plánů německé správy. Jak ale připomíná Nina Pavelčíková, „velká část investičních a ekonomických prognóz nacistických okupantů byla později realizována za podstatně jiných podmínek – v procesu tzv. „socialistické výstavby“.⁸³ Sloučení z roku 1941 bylo potvrzeno i po válce a Ostrava zůstala statutárním městem, v následujících letech dále rostoucím a pohlcujícím okolní obce. V roce 1945 začal být zdůrazňován požadavek decentralizace v duchu proklamovaného záměru vybudovat skutečně „lidovou správu“. V případě Moravské Ostravy to znamenalo vytvoření pomocných národních výborů v jednotlivých připojených obcích a jejich odpovídající zastoupení v ostravském Ústředním národním výboru.⁸⁴

Pomyslným epilogem válečného příběhu vzniku Velké Ostravy mohou být poválečné osudy jeho aktérů. První protektorátní starosta Josef Hinner byl sice donucen odejít z čela radnice už v roce 1940, ale ani to ho v roce 1945 neochránilo před zatčením. Už na začátku června 1945 místní deník sociálních demokratů informoval o jeho dopadení. Příznačné bylo, jak list vysvětloval důvody jeho předchozího odvolání z funkce ostravského starosty. Byl prý nucen rezignovat, neboť „mu za nehty zůstalo mnoho židovského majetku“. Podle deníku byl po svém zadržení v Beskydech nucen zametat ulice ve Frenštátě pod Radhoštěm.⁸⁵ Hinner byl sice brzy propuštěn, ale vzhledem ke svému předchozímu politickému působení a z toho vyplývajícím obtížím se získáním občanství nemohl najít práci a zemřel předčasně na začátku 50. let.⁸⁶ Citelnějšího postihu se mohl

83 N. PAVELČÍKOVÁ, *Ostravská oblast*, s. 27.

84 Místní tisk po válce interpretoval vytvoření Velké Ostravy z roku 1941 jako snahu zlikvidovat českou samosprávu a podřídit okolní obce s českou většinou německé nadvládě. Viz např. článek místního tiskového orgánu sociální demokracie. *Mor. Ostrava statutárním městem*. JUDr. Frant. CHMURA, *Mor. Ostrava statutárním městem*, Československá demokracie, 12. 9. 1945, č. 103, s. 1.

85 *Ostravský starosta čistí ulice*, Československá demokracie, 1. 6. 1945, č. 19, s. 2.

86 Josef Hinner zemřel v roce 1951. Internován byl jako německý státní příslušník už v květnu 1945, nejprve v neblaze proslulém táboře Hanke, později byl umístěn do krajské věznice a posléze do pracovního tábora Mexiko v ostravské části Přívoz. Propuštěn byl v roce 1946. B. PRZYBYLOVÁ – J. ŠERKA, *Muži s mocí*, s. 31. Komunistický tisk v roce 1947 kritizoval Hinnerovo nepotrestání a sugestivně popisoval, jak někdejší německý starosta coby „blahobytně vyhlížející a elegantně oblečený muž“ chodívá na pravidelné procházky v centru města. *Německý starosta Ostravy na svobodě*, *Nová svoboda* 5. 1. 1947, č. 4, s. 1.

obávat okresní vedoucí NSDAP Wilhelm Heinz, který však před zatčením unikl a podle zatykače z roku 1947 se skrýval zřejmě v Rakousku. I tak byl odsouzen k 20 letům vězení za to, že byl členem SA a jako vysoký stranický funkcionář veřejně propagoval nacismus. Naopak pro nedostatek důkazů byl zproštěn obvinění, že v letech okupace podal nezjištěný udání počet gestapu a SD.⁸⁷ Spravedlnosti neunikl ostravský oberlandrát Gustav Jonak, který byl při útěku do zahraničí zajat na Šumavě Rudou armádou a převezen do věznice ostravského soudu. Také on byl v následném přelíčení na začátku roku 1947 uznán vinným za členství v SS a za podporu a propagaci nacistického hnutí. Byl odsouzen k 12 letům, v polovině 50. let byl však předčasně propuštěn a patrně krátce poté vysídlen.⁸⁸ Naopak někdejší vrchní starosta sloučené Velké Ostravy Emil Beier spravedlnosti unikl. Podařilo se mu i s rodinou uprchnout do Německa. Místní tisk ho obviňoval, že utekl s 45 milióny ukradenými z městské pokladny v den osvobození Ostravy 30. dubna 1945.⁸⁹ Po válce se nejprve usadil ve Wiesbadenu a později přesídlil do Fuldy, kde také prožil i svá poslední léta. Zemřel v roce 1985 ve věku 92 let.⁹⁰

Závěr

Moravská Ostrava prošla v době druhé světové války proměnou, která předznamenala i její poválečný vývoj. Návrhy na spojení Moravské a Slezské Ostravy i dalších obcí se objevily opakovaně v minulosti, ale teprve v čase okupace a války paradoxně nastaly podmínky k jejich realizaci. V počátcích samostatného Československa komplikovaly možné uskutečnění takového plánu otázky spojené se zemskou příslušností případně vytvořené Velké Ostravy rozkládající se na obou březích řeky Ostravice, která tvoří přirozenou hranici mezi Moravou a Slezskem. Proto také na rozdíl od úspěšně provedených změn v případě Brna či Olomouce podobně velkoryse pojatý ostravský projekt z roku 1919 neuspěl, neboť narazil na odpor moravského zemského výboru. Podporu plán nenacházel ani na Ostravsku samotném. V roce 1924 se tak prosadila pouze užší varianta Velké Ostravy, která zahrnovala jen sedm moravských obcí. Situace se změnila nejprve po územních změnách z roku 1938 a následně po vzniku protektorátu.

Po Mnichovu se Ostrava stala pohraničním městem, větší část československého Slezska byla odstoupena Německu a Polsku. Blízkost hranic ovlivnila už tehdy úvahy

87 ZAO, MLS v Ostravě, Ls 98/47. Zatykač na W. Heinze z 22. 2. 1947. Rozsudek a zpráva z hlavního přelíčení ze 7. 3. 1947

88 ZAO, MLS v Ostravě, Ls 1224/47. Rozsudek nad G. Jonakem z 9. 1. 1947. Viz také Mečislav BORÁK, *Spravedlnosti podle dekretu*, Ostrava 1998, s. 216.

89 M. BORÁK, *Spravedlnosti podle dekretu*, s. 216.

90 B. PRZYBYLOVÁ – J. ŠERKA, *Muži s mocí*, s. 34.

o připojení zbytku slezského území k Moravské Ostravě. Rozrušení původních hranic vytvořilo novou situaci, která mohla vyvolat potřebu změn správního uspořádání. Ještě vhodnější podmínky k tomu nazrály po vzniku protektorátu. České země začaly být začleňovány do velkoprostorového hospodářství nacistického Německa a přitom měl být zvláště využíván potenciál tradičních center těžkého průmyslu. To se týkalo rovněž Ostravska, jehož význam pro nacistické zájmy potvrzuje i jeho předčasná okupace před samotným zřízením protektorátu Čechy a Morava. Po jeho vzniku vedení Moravské Ostravy stejně jako v případě jiných velkých měst převzal jmenovaný německý vládní komisař. Zásahy do správy města pokračovaly o několik měsíců později rozpuštěním obecního zastupitelstva a na jaře roku 1940 dosazením nového vládního komisaře, jehož předchozí působení i členství v SS měla být větší zárukou důsledněji provedené germanizace. Poněmčování města bylo ovšem zahájeno už předtím, v podstatě bezprostředně po nástupu německé moci. Jeho nejviditelnějším projevem se stalo přejmenování ulic a nahrazování českých národních symbolů nacistickými. Proměna veřejného prostoru byla prvním krokem na cestě k opakovaně deklarovanému cíli, jímž měl být návrat k údajně původní německé podobě města. Tento cíl začal být důsledněji naplňován po výměně v čele města v roce 1940, kdy se nově jmenovaným vládním komisařem stal opavský starosta Emil Beier. Právě za jeho vedení bylo na jaře následujícího roku rozhodnuto připojit k Moravské Ostravě dvanáct dosud samostatných obcí včetně Slezské Ostravy. Kromě už zmíněných faktorů tento krok umožnilo potlačení řádné demokratické diskuze a direktivní přístup při rozhodování. Zatímco na začátku 20. let mohly být brány v potaz i nesouhlasné postoje představitelů dotčených obcí, v době okupace jejich stanoviska nehrála žádnou roli. Vznik Velké Ostravy se tak odehrál v duchu nadřazení obecního zájmu, za nějž bylo považováno sjednocení blízkých obcí, už dříve v různé míře propojených především hospodářskými vazbami. Samotné sloučení nepředstavovalo vlastní cíl – tím mělo být posílení významu a pozice Moravské Ostravy jako centra silné průmyslové aglomerace a zefektivnění její správy, tak aby mohla lépe sloužit zájmům říše. V samotném projektu nové podoby města lze nalézt prvky kontinuity s obdobím počátků první republiky, ve způsobech a okolnostech jeho provedení však už působily nové faktory charakteristické pro éru okupace. Více než dvacet let starý plán Velké Ostravy se uskutečnil direktivně, bez ohledů na zájmy menších obcí a mínění českého obyvatelstva. Naopak do té doby ještě fungující česká obecní zastupitelstva byla v důsledku sloučení zrušena a na úkor likvidovaných samospráv se dále posílil vliv okupační moci.

Podle nacistické propagandy však čeští obyvatelé měli tuto změnu uvítat. Sloučení obcí mělo být i v jejich zájmu, neboť mělo přinést celkové zkvalitnění jejich životů a přispět k rychlejšímu rozvoji města i celého regionu. Propagandisticky bylo využito i ve stejné době zahájené německé tažení do Sovětského svazu. Vytvoření Velké Ostravy bylo

vyzdvihováno také jako historický mezník v dějinách města a jako začátek nové etapy jejího vývoje. Snahy o budování nové Ostravy byly provázeny i prosazováním nového výkladu její minulosti. Oficiální pojetí dějin Ostravy zdůrazňovalo při různých příležitostech údajně zakládající význam německví. Postupující germanizace tak mohla být interpretována jako návrat k původnímu stavu, jež podle nacistů charakterizovala přirozená německá hegemonie. Velká Ostrava se tak měla stát především německým velkoměstem.

Návrh na spojení Moravské a Slezské Ostravy i dalších obcí mohl být v roce 1941 úspěšný především proto, že byl v souladu se zájmy nacistické Třetí říše. Současně však předznamenával budoucí vývoj a v tomto ohledu představoval začátek nové etapy v dějinách města. Změny uskutečněné v době okupace – tedy spojení moravských a slezských obcí a získání vlastního statutu – zůstaly zachovány i po roce 1945. Správa města se vrátila do českých rukou, ale i v podmínkách poválečného Československa pokračovaly budovatelské plány, jejichž cílem bylo vytvoření mohutné průmyslové aglomerace rozvíjející hospodářský potenciál celého regionu. Ohled na tento vyšší zájem ovlivnil další vývoj správního uspořádání nejen města samotného, ale i okolních oblastí. Velká Ostrava měla i nadále plnit své velké úkoly.

Summary

The Town Administration During the Occupation: Causes and Consequences of the Creation of “Great Ostrava” in 1941

During the Second World War, Moravian Ostrava has undergone a transformation, which heralded its post-war development. Proposals to connect the Moravian and Silesian Ostrava and other municipalities have appeared repeatedly in the past, but only in times of war and occupation, the conditions for their implementation ironically occurred. After the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia, Moravian Ostrava leadership was taken over by the German government appointed commissioner, as well as in other major cities. Interventions in the city administration continued a few months later with the dissolution of the municipal council, and in the spring of 1940 through appointment of a new government commissioner, whose previous activity and membership in the SS should be greater guarantee of consistently made germanization. Germanization of the city, however, was initiated immediately after the arrival of German power. Transformation of public space was the first step towards repeatedly declared goal, which was to be a return to the supposedly original German character of the city. This goal began to be consistently pursued after replacing the head of the city in 1940, when the Opava Mayor Emil Beier became newly appointed government commissioner. It was during his leadership, in the spring of the following year, it was decided to connect twelve previously independent municipalities, including the Silesian Ostrava, to Moravian Ostrava. In addition to the already mentioned factors, this step was made possible by suppressing proper democratic debate and by directive approach to decision making. The actual merger did not constitute the objective

itself – the aim was to strengthen the importance and position of Moravian Ostrava as a centre of strong industrial agglomeration and streamline its administration so that it could better serve for the interests of the empire. More than twenty years old plan of Greater Ostrava was performed directly, regardless of the interests of smaller municipalities and opinions of the Czech population. Conversely, the Czech municipal councils working still until this time were abolished as a result of the merger, and the influence of the occupying power has been further strengthened at the expense of liquidated local administrations. Creating Greater Ostrava was hailed as a historic milestone in the history of the city and as the beginning of a new stage of its development. Efforts to build a new Ostrava were accompanied also by promoting new interpretation of its past. On various occasions, the official version of history of Ostrava stressed the alleged establishing importance of Germanness. Advancing germanization could thus be interpreted as a return to the status quo, which was characterized by the natural German hegemony, according to the Nazis. Great Ostrava should thus have become primarily a German metropolis.

The proposal to connect the Moravian Ostrava and Silesian Ostrava and other municipalities could have been successful in 1941, mainly because it was consistent with the interests of the Nazi Third Reich. At the same time, however, it heralded the future development, and in this respect it marked the beginning of a new stage in the history of the city. Changes made during the occupation retained even after 1945. The city administration has

returned to Czech hands, but also under the conditions of post-war Czechoslovakia, the constructive plans continued, aimed at creating a massive

industrial agglomeration developing the economic potential of the entire region.